

Ur *Zenit* nr 83 (1-1984)

Göran Therborn

Den avancerade kapitalismens omdaning och arbetarrörelsens framtidsutsikter

Göran Therborn framträder här som representant för en kritisk och rationalistisk socialistisk teori när han mot vänsterns aktuella, av politiska konjunkturer betingade uppgivenhet ställer en analys av de senaste decenniernas breda sociala processer. Han uppmärksammar hur arbetarrörelsen under en lång framgångsperiod från mitten av 1960-talet till början av 1980-talet sköt fram sina positioner i såväl produktions- som fördelningsfrågor, hur dessa framgångar nu får anses vara bestående och legitimerade av en allmänt omfattad välfärds-kapitalism. Och hur denna välfärds-kapitalism med växande offentlig sektor och nya klass-konstellationer ställer arbetarrörelsen och vänstern inför nya uppgifter.

Original: "The Prospects of Labour and the Transformation of Advanced Capitalism", publicerad i *New Left Review* I/145, May-June 1984. Översättning: Kent Lindkvist

Arbetarrörelsens marsch framåt

Från uppgivenhet till analys

Även ett par mycket närsynta ögon kan lätt upptäcka stämmningsläget inom dagens vänster – särskilt den socialistiska – i den avancerade kapitalismens länder. Bilden domineras överallt av uppgivenhet, med några extra mörka drag över Brittiska öarna, några blekskära drag som visar att socialdemokratin håller sig vid makten och som förhoppningsvis finns kvar åtminstone till nästa val och slutligen några få gröna fläckar inom vissa områden i Väst-tyskland. Det tycks som om det enda adekvata svaret på Eric Hobsbawms minnesvärda Marx Memorial Lecture från 1978, "Stoppas arbetarrörelsens marsch framåt?"¹ skulle vara "Kan arbetarrörelsens reträtt stoppas?". De få positiva framtidsvisioner som fortfarande kan finnas här och där inom vänstern förknippas nästan uteslutande med de mer eller mindre påtagliga fenomen som kallas "nya sociala rörelser", "nya politiska områden", "nya strömningar". Det är kanske inte helt orättvist att säga att allt detta nya mer handlar om att gamla ting försvinner än att det verkligen dyker upp nya agenter för social omvandling.

Det man definierar som verklighet är alltid en viktig del av verkligheten själv, och den allmänt förhärskande uppgivenheten och osäkerheten om vänsterns utsikter kan gott ses som ett uttryck för en djup kris inom vänstern i den avancerade kapitalismens länder. Emellertid innehåller vänstertraditionen ett kritiskt, rationalistiskt och vetenskapligt element som aldrig har nöjt sig med de bestående ideologiska diskurserna och deras definition av verkligheten. Tvärtom har denna tradition alltid antagit att det måste finnas en skillnad mellan hur världen ter sig genom en bestämd konjunkturs glasögon och hur den ser ut i ett skarpare historiskt ljus. Den har också hävdats att det är en uppgift för denna kritiska analys att i den rationella upplysningens namn ta reda på om och i vilken utsträckning det finns en sådan skillnad.

Denna vänstertradition, vars främsta exempel är den nu kätterskt ortodoxa föreställningen om "vetenskaplig socialism", har tenderat att använda sina skarpaste instrument för att syssla med den Andre, fienden eller konkurrenten. Mycket sällan har den kritiska analysen använts på vänstern själv.

Här följer ett anspråkslöst bidrag till kampen för att åstadkomma en omsvängning av den tendensen.

¹ E Hobsbawm et al: *The Forward March of Labour Halted?*, Verso/Marxism Today, London 1981

Arbetarrörelsens historiska läge: större framgångar och mindre bakslag

För att göra nutiden gripbar krävs att den placeras in i ett historiskt perspektiv och att man arbetar med en internationell systematik. Närhelst det i detta sammanhang görs ett påstående om den politiska situationen i den avancerade kapitalismens länder, så refererar det till de 23 självständiga staterna i Västeuropa,² Nordamerika, Australien, Japan och Nya Zeeland.

I åtta av dessa länder finns det för närvarande socialdemokratiska eller socialdemokratiskt dominerade regeringar: Australien, Finland, Frankrike, Grekland, Portugal, Spanien, Sverige och Österrike. I Italien presiderar en socialistisk premiärminister över en i huvudsak kristdemokratisk ministär. Det är kanske inte mycket att komma med och med undantag av Frankrike är de länder som styrs av arbetarpartier antingen små eller ekonomiskt perifera bland de avancerade kapitalistiska länderna eller bådadera. Emellertid har så många socialdemokratiska regeringar samtidigt funnits blott en gång tidigare i dessa länders politiska historia, nämligen 1945-47.

För att uttrycka det allmänt och förenklat, så har arbetarrörelsen i kapitalismens centrum upplevt två allmänna perioder av tillväxt, två betydelsefulla språng framåt, två perioder av stagnation eller reträtt plus en splittrad konjunktur – av nederlag gentemot fascismen i några länder, av mindre våldsam reaktion och av anmärkningsvärd reformistisk framgång i andra. I dag lever vi fortfarande i eller vid slutet av en av dessa två historiska perioder av tillväxt och framgång.

Den första tillväxtperioden sträckte sig från slutet av 1800-talet till första världskriget. Det var under den epoken som den moderna arbetarrörelsen grundades: riksomfattande politiska masspartier och fackföreningsorganisationer samt första och andra internationerna. Under denna period organiserade sig den nya arbetarklassen till en betydande politisk kraft. Före kriget förekom det en enda nationell arbetarregering, i Australien år 1914, med stöd från mer än 50% av väljarkåren. I Finland – fortfarande under tsaristiskt välde men med egen konstitution uppnådde socialdemokratin omkring 40% av rösterna vid ett antal val under en tioårsperiod 1907-17, med en höjdpunkt på 47.3% och parlamentarisk majoritet 1916. I resten av den nordvästra delen av den europeiska kontinenten – utom Nederländerna hade arbetarrörelsen lyckats samla ca en tredjedel av väljarna omkring 1914.³ Denna arbetarrörelsens första marsch framåt stoppades av världskriget, som splittrade internationerna och åter bekräftade nationalismens grepp. Krigets massmördande slog emellertid inte undan den lagda grunden. Det var blott i USA som arbetarrörelsen drabbades av en motgång som den inte strax hämtade sig från, även om australiska Labour aldrig helt har kunnat återvinna sin dominerande position från samväldets första år.

Vid slutet av världskriget och i dess omedelbara efterdyningar förekom ett tillfälligt språng framåt i arbetarorganisering och i förverkligande av arbetarklassens krav. Antalet medlemmar i fackföreningsrörelse och parti steg nästan överallt, röstandelen ökade men i de flesta fall inte särskilt dramatiskt. Andra internationernas två stora omedelbara krav, allmän rösträtt och 8-timmarsdag, genomfördes till slut i de flesta länderna. De första arbetarrevolutionerna i nationell skala inträffade i Ryssland, Finland och Ungern. Socialdemokratiska (-t ledda) regeringar upprättades i ett antal västeuropeiska länder.

Strax försvann emellertid denna tidvattenvåg. Den revolutionära svallvågen slogs ner, utom i det skövlade och isolerade Ryssland. Borgerlig politik och kapitalistisk ekonomi återinfördes snart. I stort sett utgjorde mellankrigstiden en period av stagnation för arbetarrörelsen och slutade med katastrofala nederlag i Italien, Tyskland, Österrike och Spanien. Några få varaktiga framsteg gjordes på 1930-talet; fackföreningsrörelsen blev en massrörelse i USA

² Malta har undantagits på grund av landets litenhet och ekonomiska nivå. Man kan argumentera för och emot att ta med Israel och Sydafrika. Här har de uteslutits.

³ T Mackie & R Rose: *The International Almanac of Electoral History*, Macmillan, London 1974.

och socialdemokratin i Skandinavien och Nya Zeeland fick ett genombrott för sin reformistiska politik i regeringsställning.

Slutet på andra världskriget betydde ett nytt språng framåt, mindre radikalt än 1917-19, men längre. Återigen ökade antalet medlemmar i arbetarklassens organisationer. Kommunistiska masspartier uppstod i de flesta europeiska länder. Arbetarrörelsen i sin helhet och särskilt de kommunistiska partierna hade stora valframgångar nästan överallt. Sysselsättningspolitik och stora sociala reformer genomfördes och i några länder inträffade betydande utvidgningar av det offentliga ägandet. Maktbalansen i världen förändrades drastiskt i och med att Sovjetunionen dök upp som en av två dominerande makter i en bipolar värld.

Denna period av hoppfullhet och framgångar för vänstern visade sig återigen vara mycket kort. Omkring 1947-48 hade den avancerade kapitalismen åter stabiliserats på ny grundval och de nya folkdemokratierna hamnat i stalinismens järn näve. I de avancerade kapitalistiska länderna följde omkring två decennier av organisatorisk, väljarmässig och ideologisk defensiv.

Tabell 1. Länder där arbetarrörelsen har uppnått över 50% av rösterna i nationella parlamentsval efter 1965.

Land	Valår
Finland	1966
Frankrike	1981
Grekland	1981
Norge	1969
Portugal	1976
Spanien	1982
Sverige	1968, 1970, 1982
Österrike	1971, 1975, 1979

Källor: K v. Beyme: *Parteien in westlichen Demokratien*, Piper, München 1982, ss 468ff; Pressmeddelanden 1982 och 1983.

Mot bakgrund av det faktum att fyra av dessa sällsynta historiska händelser har inträffat 1981 eller 1982 och att antalet arbetarregeringar i september 1983 har nått en av två historiska höjdpunkter, så borde det vara för tidigt att påstå att detta är en period av nedgång. Innan vi ser på de moln som hopar sig över denna för många läsare överraskande ljusa bild, så borde vi tillägga att tillväxt och framgång kännetecknar arbetarrörelsen även i en del andra länder än de som finns med i tabellen.

I Tyskland var SPDs politiska inflytande som störst på 1970-talet då man ledde en regeringskoalition. Även det nu upprivna brittiska Labour Party har haft sin längsta regeringsperiod under denna tid, 1964-1970 och 1974-1979. I Italien nådde kommunistpartiet 1976 det näst högsta röstetal som ett kommunistiskt parti någonsin uppnått i ett fritt nationellt val och 1979 och 1983 det tredje och fjärde högsta resultatet (endast överträffat av det tjeckoslovakiska kommunistpartiet 1946). Den onekligen ganska konstgjorda samlingen av italienska partier från medlemmarna av socialistinternationalen och vänster ut uppnådde sitt högsta röstetal någonsin i valen 1983, 49.1%.⁴ Det kan jämföras med att socialister och kommunister i de konstituerande parlamentsvalen 1946 blott uppnådde 39.7%.

Påtagliga framgångar i väljar- och/eller parlamentariskt inflytande har också uppnåtts av andra arbetarrörelser. 1963 fick den ständigt splittrade arbetarrörelsen i Japan för första gången en röstandel på 39-40%. Det inträffade även 1972. Kommunistpartiet hade då byggts

⁴ Siffran gäller det sammanlagda resultat i valet till deputeradekammaren som uppnåddes av PSDI, PSI, Partito Radicale, PCI och DP.

upp från en marginell organisation till ett betydande andrarangsparti med massanslutning och en röstandel på 10-11%. Dock föll den japanska arbetarrörelsen tillbaka till 35% i valet 1980. I Kanada ökade New Democratic Party och nådde 1980 sitt blygsamma historiska valrekord strax under 20%. Valrekord av varierande internationellt värde slogs även på Irland (Labour fick 17% 1969) och Island (kommunister och socialdemokrater nådde sina främsta resultat 1978, 22.9%, respektive 22.0%), i Nederländerna (socialdemokratin nådde sitt främsta resultat någonsin 1977, medan den socialdemokratiska regeringsmakten nådde sin höjdpunkt med den föregående folkrepresentationen 1973-77) och Luxemburg (socialister, kommunister och socialdemokrater fick 1974 sammanlagt 48.8%). Den danska arbetarrörelsen uppnådde två anmärkningsvärda resultat under denna period. I valet 1973 gjorde man sitt sämsta val sedan 1920, 36.7%, och valet 1975 var det näst sämsta sedan 1926. Å andra sidan fick man 1966 och 1979 det största väljarstödet i den danska arbetarrörelsens historia, strax under 50%.

Efter denna långa förteckning kan man fråga sig var det inte har gått framåt. I USA har arbetarrörelsen alltid stått utanför den nationella politiken som påtryckningsgrupp. I Schweiz har socialdemokrati, kommunism och vänstersocialism tillsammans alltid legat mellan 25 och 30%. I Norge, på Nya Zeeland och speciellt i Belgien har tendensen varit nedåtgående. Belgien är verkligen ett dramatiskt fall. I valet 1981 fick socialister och kommunister tillsammans 27.4%, vilket kan jämföras med deras bästa resultat under allmän rösträtt: 44.7% i valet 1954.

Under perioden efter 1965 har det också varit dramatiskt i Storbritannien, där Labour gått tillbaka till 27.6%, den lägsta siffran sedan 1918. Det är mer än 20% under den röstandel som partiet hade 1966. Det är verkligen värt att lägga märke till att den politiska arbetarrörelsen i de två äldsta industriländerna i världen, Storbritannien och Belgien, för närvarande befinner sig i ett framskridet stadium av upplösning och oordning. Och den tyska socialdemokratin är tillbaka till läget i mitten av 1960-talet genom sina 38.2% i valet 1983.

Det kan mycket väl visa sig att 1983 kommer att bli det år då den andra historiska perioden av tillväxt för arbetarrörelsen upphörde och vände till tillbakagång. Under 1983 innebar fem val av sju tillbakagång för arbetarrörelsen i våra 23 länder. Valen i Finland, Island, Storbritannien, Västtyskland och Österrike innebar tillbakagångar, medan valet i Australien blev en seger för Labour och den italienska valmansgången rörde sig något åt vänster.

I stort sett tycks det som om det österrikiska resultatet bäst karaktäriserar den allmänna situationen 1983: en tillbakagång jämfört med 70-talets höjdpunkter av makt och ära, men fortfarande på en historiskt hög nivå.

Bilden av stark tillväxt i valmansgången under den nuvarande perioden från början eller mitten av 60-talet, följt av tillbakagångar som ännu håller kvar arbetarrörelsen i de avancerade kapitalistiska länderna på en historiskt hög nivå, samvarierar väl med ett annat mått på arbetarmobilisering, *facklig organiseringsgrad*. Bland våra 23 länder ökade denna väsentligt under 60- och 70-talen i 18 länder, med Frankrike som ett möjligt undantag, vilket ledde fram till alla tiders rekord i slutet av 70-talet. I Australien varierade den kring en ganska hög nivå, strax över 50% av alla arbetare och tjänstemän. I Japan, Schweiz, USA och Österrike minskade den fackliga organiseringsgraden något, trots ett ökat absolut antal medlemmar i fackföreningsrörelsen.⁵

Det är värt att lägga märke till att det traumatiska nederlaget för den politiska arbetarrörelsen i Belgien och Storbritannien, liksom nedgången i Norge och Nya Zeeland, inte följdes av någon

⁵ Denna sammanfattning baseras på två källor, A Kjellberg: *Facklig organisering i tolv länder*, Arkiv, Lund 1983 och S Mielke (ed): *Internationales Gewerkschaftshandbuch*, Leske & Budrich, Opladen 1983. Några mer noggranna beräkningar och analyser av facklig organisationsgrad än de som utförs i det förra arbetet har inte tidigare gjorts för de tolv länder som behandlas. Det andra arbetet är den mest omfattande handbok som finns om fackföreningsrörelsen i världen. Här har den i huvudsak använts för de länder som inte behandlas av Kjellberg.

nedgång för fackföreningsrörelsen. Det är riktigt att den brittiska fackföreningsrörelsen har förlorat medlemmar de senaste åren, men den befinner sig helt klart över 1960-talets nivå. En dystur bild av både arbetarpolitik och facklig mobilisering gäller enbart för USA och Schweiz.

Tabell 2. Facklig organiseringsgrad i avancerade kapitalistiska länder 1980. Andel organiserade av alla löntagare, %.

Australien	55
Belgien	75
Danmark	79
Finland	75 (ca)
Frankrike	22
Irland	52
Island	80
Italien (1979)	37
Japan (1978)	32
Kanada (1979)	39
Luxemburg (1979)	70
Nederländerna	38
Norge	55 (ca)
Nya Zeeland	50 (ca)
Schweiz	33-37
Storbritannien	54
Sverige	85
USA	25
Västtyskland	33
Österrike	58

Källor: A Kjellberg: *Facklig organisering i tolv länder*, Arkiv, Lund 1983, ss 36ff för Australien, Belgien, Danmark, Italien, Nederländerna, Norge, Storbritannien, Sverige, USA, Västtyskland och Österrike. *Internationales Gewerkschaftshandbuch*, S Mielke (ed), Leske & Budrich, Opladen 1983, ss 431ff, 444, 579, 585, 630, 677, 750, 810, 971f för övriga länder.

Skillnaderna i facklig organisationsgrad är slående. Vi kan här skilja mellan fyra ländergrupper:

- (1) Länder där den överväldigande majoriteten av alla arbetare och tjänstemän är fackligt organiserade: de fem nordiska länderna, Belgien och Luxemburg.
- (2) Länder där en knapp majoritet har engagerat sig i fackföreningar: Australien, Irland, Nya Zeeland, Storbritannien samt Österrike.
- (3) Länder där omkring en tredjedel av den fackliga potentialen har organiserat sig: Italien, Japan, Kanada, Nederländerna, Schweiz, Västtyskland.
- (4) Länder där enbart en minoritet på mellan en femtedel och en fjärdedel av alla arbetare och tjänstemän har organiserat sig: Frankrike och USA.

Att fackföreningsrörelsen har sina begränsningar i den avancerade kapitalismens länder totalt sett visas av det faktum att alla större kapitalistiska länder tillhör grupp (3) och (4). Valresultaten varierar något mer, men även i detta avseende är det riktigt att arbetarrörelsen har varit starkast i den utvecklade kapitalismens periferi. Endast vid ett tillfälle har arbetarrörelsen uppnått en absolut majoritet av rösterna i ett stort och avancerat kapitalistiskt land, nämligen i Frankrike 1981. I det största och mäktigaste kapitalistiska landet, USA, är arbetarrörelsen svagast, och har dessutom där gått tillbaka de sista tio åren.

Politik utkämpas på nationella arenor och därför har antalet nationella framgångar för arbetarrörelsen sin betydelse. Men en systematisk översikt måste också ta hänsyn till vilken särskild

vikt man bör lägga vid nationell styrka och svaghet, nationella framgångar och tillbakagångar.

Radikaliseringar

Utan tvivel är det svårt eller omöjligt för många socialister att förknippa Helmut Schmidts bistra regim eller Sir Harold Wilsons (numera Lord B nånting) skumma fiffel med något som helst framåtskridande för arbetarrörelsen. Och dessa herrar skulle troligen vägra att se sig själva och sitt styre som länkar i en kedja av arbetarklassens utveckling. I ett historiskt perspektiv kan det vara hur det vill med det, viktigare är följande frågor: Vad hände med arbetarrörelsen under denna period av tillväxt och kvantitativa framgångar – från mitten av 1960-talet till det tidiga 1980-talet? Blev den mer eller mindre stridbar under den avancerade kapitalismen? Vad hände med kapitalets makt under denna period, cementerades den ytterligare, skärptes den eller gjorde man kanske intrång på den?

Svaret på den första frågan är i stort sett att arbetarrörelsen blev *mindre* eftergiven och *mer* radikal och stridbar under denna period. Den tyska socialdemokratin är i dag helt klart mycket mindre entusiastisk för den ”sociala marknadsekonomin” än vid tiden för Bad Godesberg-programmet (1959). Ett talande symboliskt uttryck för detta är partiets attityd till Marx. År 1959 ströks Marx helt och hållet från listan över intellektuella och moraliska traditioner som ansågs utgöra någon inspiration för SPD. År 1983 organiserade SPD tillsammans med östtyska SED ett seminarium för en seriös diskussion om betydelsen av Marx.⁶ Efter SPDs uppbrott från koalitionen med liberalerna hösten 1982 har SPD rört sig avsevärt till vänster. På senhösten 1983 började SPD-regeringen i Hessen att förhandla med de gröna.

I Frankrike har det gamla SFIO med sitt begrepp ”tredje kraften” begravts och ersatts av ett socialistiskt parti som praktiserar en ”vänsterunion” och propagerar för en ideologi som åtminstone på 1970-talet innefattade en ”brytning med kapitalismen”. Den österrikiska socialdemokratins enastående väljarframgångar ledde till att partiledningen och partikongressen 1978 skärpte sin programmatiska kritik av kapitalismen och klarare förpliktade sig att skapa ett nytt, klasslöst samhälle.⁷ Den socialdemokratiska arbetarrörelsen i Sverige kom efter 44 år i regeringsställning med sitt mest radikala, konkreta och direkta förslag i sin historia: de s k löntagarfonderna, genom vilka ägandet av alla större produktionsmedel gradvis skall kollektiviseras. Det ursprungliga förslaget, framfört av fackföreningarna, har senare urvattnats flera gånger, men även det nuvarande förslaget kan innebära en inte oväsentlig förändring av ägandestrukturen. Brittiska Labour står i dag, hösten 1983, avsevärt längre till vänster än under Attlee, Gaitskell, Wilson och Callaghan. Det enda klara undantaget utgörs av italienska PSI som tvärt har vikit av åt höger, men som ett mycket mindre parti än tidigare. Inom den internationella politiken har det också förekommit en ny inriktning inom socialdemokratin. Socialistinternationalen har under Willy Brandts ordförandeskap från 1976 inte blott återupplivats utan har också antagit en ny progressiv linje, särskilt med avseende på Latinamerika, stött revolutionen i Nicaragua och befrielsekampen i Centralamerika. Medan Helmut Schmidt som förbundskansler drev fram det s k dubbelbeslutet inom Nato 1979 och därmed spelade en avgörande och ödesdiger roll för en nu påbörjad kapprustning, så röstade alla socialdemokrater inom Nato med undantag av de franska, de italienska och de portugisiska emot de nya utplaceringarna av amerikanska kärnvapenmissiler i Europa.

Tesen om socialdemokratins förborgerligande och ökande integration i kapitalismen är helt enkelt felaktig.

Hitintills har vi dock enbart refererat till socialdemokratin, dvs Socialistinternationalens

⁶ En rapport från seminariediskussionerna finns i SPDs tidskrift *Die neue Gesellschaft* 1983:3.

⁷ Vänstersocialister, såväl de som står utanför och är fientliga till SPÖ liksom de som arbetar inom SPÖ, har också denna bedömning av kongressen 1978. Se R Loew i *Profils de la social-démocratie européenne*, PEC, Paris 1982, s 118 samt J Hindels i *Roter Anstoss*, J Hindels & P Pelinka (red), Jugend und Volk, Wien 1980, s 29.

partier. Man kan tänka sig att den blygsamma radikaliseringen av de socialdemokratiska partierna har mer än kompensats av kommunistpartiernas försvagning, högervridning eller bådadera.

Medan det finns betydande socialdemokratiska partier i 22 av våra 23 länder, så finns det kommunistiska partier av någon klar nationell betydelse blott i 7. Det är partier som har åtminstone lika stort stöd som PSI eller det irländska arbetarpartiet, dvs som har fått minst 10% av rösterna.

Tabell 3. Betydande kommunistpartier i avancerade kapitalistiska länder.

Land	Senaste val	Röstandel
Italien	1983	29.9
Portugal ¹	1983	18.0
Island ¹	1983	17.4
Frankrike	1981	16.1
Finland ¹	1983	13.6
Grekland ²	1981	12.2
Japan	1980	9.8

Noter: 1. I Portugal och Finland innefattar siffrorna röstandelen för de kommunistiskt ledda valallianserna. Det isländska partiet är ett kombinerat kommunistiskt-socialistiskt parti.

2. KKE fick 10.9% och det nationella kommunistpartiet fick 1.3%.

Källor: se tabell 1.

Det finns också ett antal andra kommunistiska partier av nationell politisk betydelse. Det spanska kommunistpartiet fick blott 4.1% av rösterna 1982, men kan komma tillbaka genom sitt inflytande över en av de två stora fackföreningsorganisationerna. Det svenska VPK med 5.6% har ett ringa inflytande i fackföreningsrörelsen, men har ett respektabelt parlamentariskt inflytande som stödparti åt socialdemokratiska regeringar. Kommunistpartiet i Luxemburg har samma väljarstöd, 5.8% 1979, men är politiskt mer isolerat. I övriga länder är det kommunistiska inflytandet i huvudsak lokalt eller begränsat till vissa industrisektorer.

Tillväxt och framgång gäller i allmänhet inte för den kommunistiska rörelsen. Det finns några partier som i dag har ett större väljarstöd än för 20 år sedan. De italienska och japanska partierna har haft avsevärda framgångar, fastän de har planat ut och gått tillbaka något sedan 1976. De isländska och svenska partierna har också förbättrat sina positioner något. För de övriga är tendensen klart negativ, med katastrofala nederlag i Spanien och Luxemburg, ständiga urholkningar i Frankrike och Finland samt bland de mindre partierna. De grekiska kommunisterna har på ett avgörande sätt försvagats jämfört med EDA-alliansens resultat före militärkuppen. Mot bakgrund av de portugisiska kommunisternas betydelsefulla insatser i motståndet mot Salazar-diktaturen, så är valmanskårens uppskattning av dem en klar besvikelse (väljarandelen är dock större nu än 1975 och 1976).

Den övergripande ideologiska tendensen inom de kommunistiska partierna i de avancerade kapitalistiska länderna inbegriper att man uttryckligen stöder den parlamentariska demokratins spelregler och att man hävdar ett totalt oberoende av Sovjetunionens politik. Bland partier av betydelse är det blott det portugisiska och det grekiska som utgör undantag. I viss mening kan denna utveckling kallas en integration. De flesta kommunistiska partier bildar inte längre någon revolutionär internationalistisk stat i staten i de avancerade kapitalistiska länderna. I stället fungerar de som organisationer för arbetarklassens protester och som krafter för social omvandling inom ramen för de spelregler som ges på den nationella scenen i respektive land.

Detta är en klar brytning med Kominterntraditionen, men Komintern upplöstes 1943 och i praktiken har dessa partier inte haft något bättre alternativ under efterkrigstiden mot bakgrund av den utvecklade kapitalismens livskraft. Vad som har hänt på senare tid är främst en

principiell efterrättelse till vad som blivit en praktisk nödvändighet – i stället för att barrikadera sig i ett krympande getto. Med hänsyn till den antikapitalistiska hållningen verkar det inte vara någon grundläggande förändring. Detsamma visar sig gälla även för dagspolitiken. Det finns exempelvis knappast något skäl att hävda att den nuvarande PCF-politiken är mer återhållsam än den var t ex 1956, då partiet stödde Molletregeringen.

Tabell 4. Attityder hos kommunistiska och andra vänsterledare¹ i Italien 1970-81, % instämmanden, helt samt mer eller mindre

	År	PCI	ÖV
Arbetarna är verkligen i en ogynnsam position vad gäller inkomstfördelning	1971	100	100
	1976	100	86
	1981	82	92
Fackföreningarna har för mycket makt i Italien	1971	5	23
	1976	10	39
	1981	21	50
Kapitalismen utgör ett hot mot Italien	1971	95	100
	1976	79	71
	1981	61	42
Många av farhågorna för ökad statlig inblandning i sociala och ekonomiska angelägenheter har bekräftats	1971	15	25
	1976	25	33
	1981	62	50
De stora industriföretagen borde nationaliseras	1971	100	100
	1976	49	67
	1981	25	36
Inom offentlig service (t ex gas och transport) borde strejkrätten begränsas	1971	0	8
	1976	12	39
	1981	71	78

Not: Den exakta definitionen är för mig okänd, men enligt samtal med W Merkel så omfattar den partiföreträdare som innehar statliga tjänster tillsatta genom val.

Källa: R D Putnam et al: "Polarization and Depolarization in Italian Politics 1968-1981", uppsats utarbetad till årsmötet 1981 vid American Political Science Association, appendix, Table 1, som här har sammanfattats från W Merkel: "Polarisierung oder Depolarisierung? Zentrifugalität oder Zentripetalität? Anmerkungen zur modelltheoretischen Diskussion des italienischen Parteiensystems", uppsats presenterad för årsmötet vid Deutsche Vereinigung für Wissenschaft der Politik, Mannheim oktober 1983, s 17.

Emellertid är bilden något mer komplex. Vad gäller det mest framgångsrika kommunistpartiet i de avancerade kapitalistiska länderna, det italienska, så finns det intervjudata som visar att så kallade prokapitalistiska samhällsuppfattningar har vunnit ett massivt ökat stöd under 1970-talet. Denna högervändning följer högervändningen hos de andra politiska krafterna i Italien.

När man läser tabell 4 bör man tänka på två saker. För det första sammanfaller utgångsläget med höjdpunkten för den italienska radikalismen. För det andra bör kommunisternas och icke-kommunisternas olika värderingar av staten ses mot bakgrund av a) existerande storskaliga nationaliseringar och statliga interventioner i Italien och b) att dessa statliga institutioner är hårt politiserade och beroende av regeringspartierna, till vilka PSI och PSDI hör. Beläggen

visaren stark tendens till ideologisk integration. Men man gör inte politik med opinionsundersökningar. Med utgångspunkt i dessa data skulle man inte ha förväntat sig att PCI på senhösten 1980 skulle återvända till en mer oppositionell hållning och därmed ersätta den historiska kompromissen med ett vänsteralternativ. Som partielitens uppfattning och partilinjen har utvecklats, så tycks främst den slutsatsen kunna dras att mäktiga integrationstendenser verkar på stora och nationellt oberoende kommunistiska partier som PCI, men att de hitintills utgör en potential eller en risk och inte leder till någon genomförd utveckling.

Trots att det italienska exemplet delvis pekar i motsatt riktning, så kan man i korthet säga att i jämförelse med perioden före och situationen i början av den historiska tillväxtperioden från mitten av 1960-talet så är arbetarrörelsen i de avancerade kapitalistiska länderna i dag något mer radikal – och på samma gång klart starkare.

Även när det gäller arbetarnas deltagande i olika stridsaktioner på arbetsmarknaden pekar fakta på en ökande stridbarhet inom arbetarrörelsen, något som återigen motsäger tesen om arbetarintegration. Den bästa översikten över utvecklingen av strejkaktioner under en lång period har gjorts av en israelisk sociolog, Michael Shalev, varifrån tabellen på följande sida har tagits. Shalevs mått utgörs av vad han kallar ”relativt deltagande”, vilket innebär andel arbetare (exklusive jordbruksarbetare) i strejk under ett år.

I de flesta länder finns en stigande tendens till ökat antal strejkaktioner som historiskt sett kulminerar under 1970-talet. Det finns emellertid åtskilliga undantag från denna tendens. Man kan konstatera en nedgång särskilt i Västtyskland, Norge och Sverige. Vidare påvisar tabellen de stora skillnaderna i öppna industriella klasskonflikter bland utvecklade kapitalistiska länder.

Förändringar i klassförhållanden: produktionen

I de flesta direkta klassförhållanden mellan kapitalist- och lönearbetarklass inträffade mycket viktiga förändringar under 1970-talet. Dessa förändringar innefattade restriktioner i företagsledningens företräde med hänsyn till anställanden och avskedanden, arbetsorganisation, löneformer och lönespridning. Vidare skärptes regleringarna av arbetsmiljö och arbetarskydd avsevärt och fackliga rättigheter och/eller fabriksrådets rättigheter utvidgades.

En omfattande översikt över denna utveckling skulle bryta ramarna för denna artikel, men låt oss åtminstone kort peka på de stora förändringarna i lagstiftning och kollektivavtal i de stora avancerade kapitalistiska länderna (med undantag av Japan).

Storbritannien. 1974: Lagen om fackföreningar och arbetsförhållanden (TULRA), lagen om arbetsmiljö och arbetarskydd; 1975: Lagen om sysselsättningsskydd (EPA), lagen om lika möjligheter; 1976: Lagen om rasdiskriminering. TULRA och EPA utvidgade området för den kollektiva förhandlingsrätten och inskränkte arbetsgivarnas möjligheter att avskeda arbetare. EPA innebar att fackliga ledare kunde utföra fackföreningsarbete på betald arbetstid.

Frankrike. 1973: Lag om besvär rätt i samband med avskedande och arbetslöshet vid nedläggning; 1975: Lag om arbetarskydd för gravida kvinnor samt betald graviditetsledighet; 1977: Lagen om social redovisning, rätt för anställda till utförlig social och ekonomisk information; 1978: likartade löneformer för alla anställda (månadslön); 1982: Auroux-lagen som utvidgar de fackliga rättigheterna i företagen, rätten till kollektiva förhandlingar och rätten att ingripa med hänsyn till hälso- och säkerhetsfrågor.

Västtyskland. 1969: Lagen om skydd mot avskedanden; 1970: genom en kombination av socialförsäkringslagstiftning och kollektivavtal fick arbetare och tjänstemän en sjukpenning som uppgick till 100% av deras lön; 1972: revision av lagen om arbetsförhållanden från 1952, vilken utvidgade medbestämmanderätten för fabriksråden; 1973: Lagen om säkerhet på arbetsplatserna; 1976: medbestämmandelagen.

Italien. 1969: Banbrytande kollektivavtal i den kemiska industrin om organisation och kontroll av arbetarskydd och arbetsmiljö; 1970: Arbetarlagen, som skyddar fackliga rättigheter i företagen och reglerar avskedanden; 1971: Lag om arbetarskydd för mödrar, sedan första delen av 1970-talet har det funnits "utvecklingsavtal" med de större företagen om investeringsstrukturen; 1975: Lag som reglerar arbetslöshet och deltid; 1977: Anti-diskrimineringslagen; 1977 uppnåddes avtal med Olivetti om förhandlingar vid införande av ny teknologi som utvidgades till ett nationellt avtal 1979.

USA. 1970: Upprättande av ett departement för yrkessjukdomar och arbetarskydd; 1973: Ett departement för gruvindustrin. Förslag till reformering av arbetarlagstiftningen, som skulle befärma facklig organisering, liksom förslag om ett författningstillägg rörande jämlikhet mellan könen har inte lyckats bli godkända.

Tabell 5. Strejktendenser i 18 länder 1919-1982, relativt deltagande.¹

	1919-38	1946-82	1960-67	1968-73	1974-77	1978-82
Italien	6	199	135	248	371	272
Australien	43	149	108	216	251	210
Frankrike	22	94	127	135	110	27
Finland	6	50	18	47/230 ²	219	97
Nya Zeeland	16	49	26	69	102	106 ³
Storbritannien	24	39	39	69	41	70
Japan	3	34	35	40	40	10
USA	19	28	23	33	26	14
Irland	12	25	27	44	43	36
Kanada	12	25	19	38	56	33
Belgien	31	21	8	17	21	153
Danmark	5	9	8	14	31	29
Sverige	19	9	1	2	5	11
Österrike	7	5	17	3	1	13
Västtyskland	26	5	2	4	4	5
Nederländerna	8	3	3	5	2	23
Norge	21	3	1	1	5	4
Schweiz	3	0.2	0.2	0.1	0.3	0.23

Noter: 1. Antalet personer inblandade i strejker per 1000 arbetare (exklusive jordbruksarbetare). Siffrorna hänvisar till det geometriska medeltalet för periodens år. (Det geometriska medeltalet är kvadratroten ur produkten av en given talmängd. I jämförelse med det vanligare aritmetiska medeltalet, är det geometriska mindre känsligt för extremvärden, t ex ett exceptionellt högt strejkdeltagande ett visst år). Troligen har författaren i sina beräkningar för mellankrigstiden uteslutit diktaturperioder. 2. Före 1971 uteslöt den finska statistiken konflikter som varade mindre än fyra timmar liksom deltagande av indirekt natur. Den första siffran i paret gäller genomsnittet före förändringen, 1968-70, den andra därefter, 1971-83. 3. Genomsnitt enbart för 1978-81.

Källa: M Shalev: "Strikes and the Crisis. Industrial Conflict and Unemployment in the Western Nations", *Economic and Industrial Democracy*, vol 4, no 4 (November 1983), ss 440f.

I några av de mindre kapitalistiska länderna har det gjorts ännu viktigare framsteg. Sålunda har de holländska fabriksråden, som består av valda representanter för de anställda, enligt en lag från 1979 rätt att uppskjuta större ekonomiska beslut i en månad, med besvärsmått vid domstol i Amsterdam. Fabriksråden har också rätt att inlägga veto mot kandidater till företagsstyrelserna, vilket aktieägare har rätt att överklaga inför Nationella sociala och ekonomiska rådet och slutligen inför socialministern. Enskilda anställda har laglig rätt att vägra utföra ett farligt arbete.

Enligt de svenska och norska arbetsmiljölagarna från 1977 har skyddsombuden rätt att stoppa arbeten som de bedömer som farliga för de anställdas hälsa och säkerhet. Den svenska medbestämmandelagen från 1976 innebär att arbetsgivaren genom lagstiftning är tvingad att förhandla med fackföreningarna om varje viktigt beslut inom företaget. Lagen från 1976 stipulerar också att vid konflikt mellan en förman/direktör och de anställda om de senares skyldigheter har de anställda tolkningsföreträde till dess att om så är nödvändigt – ett avgörande nåtts genom förhandlingar på högre nivå eller inför arbetsdomstolen.

Viktig men mindre långtgående lagstiftning om arbetslivets villkor har också antagits i Danmark och Finland under senare delen av 1970-talet. I Belgien utvidgades fabriksrådets rättigheter och inte minst fackföreningsrörelsens – representation i företaget, betald frånvaro för facklig utbildning osv – i kollektivavtal 1971 och 1972. I Österrike antog man 1974 en mycket blygsam lagstiftning om arbetsförhållanden, modererad av den socialdemokratiska majoriteten som låg under tungt artilleri från den borgerliga oppositionen; den utvidgade fabriksrådets makt som reglerades av en lag från 1919. Schweiz är det enda land i Europa som inte har någon lagstiftning alls om arbetar- och fackliga rättigheter i företagen. Ett gemensamt förslag från de fackliga organisationerna om medbestämmanderätt avslogs vid en folkomröstning 1976.⁸

Helt klart är att arbetarrörelsen har skjutit fram sina positioner under 1970-talet, även i USA med de nya reglerande statliga institutionerna. Uppkomsten av massarbetslöshet har naturligtvis återigen försämrat arbetarrörelsens positioner. Å andra sidan har varken den ovan nämnda lagstiftningen eller kollektivavtalen upphävts någonstans.

Arbetets framsteg när det gäller makt och rätt inom produktionen har också följts av framgångar i fördelningsfrågor. Arbetets del av förädlingsvärdet i tillverkningsindustrin i de sju största OECD-länderna (USA, Japan, Västtyskland, Frankrike, Storbritannien, Italien, Kanada) ökade från 68% 1972 till strax över 73% 1983, den högsta någonsin. 1983 förväntas den emellertid falla tillbaka till strax under 72%.⁹

Den politiska historiens icke-linjära utveckling

Nederlag, desillusion och kris

Varken Pangloss eller Cassandra är dock någon lämplig förebild som analytiker. Denna uppsats är tänkt som ett bidrag till ”vetenskaplig socialism”, dvs till vetenskaplig analys av klassförhållandena och klasskampen, och avser inte att heja på dem som opponerar mot de förhärskande känslorna av uppgivenhet. Dessa känslor har säkert sin verklighetsgrund. Men huvudpoängen är att den nuvarande politiska och ideologiska förvirringen eller krisen inom den socialistiska vänstern måste ställas in i ett bredare historiskt perspektiv av arbetarrörelsens allmänna utveckling, förstärkta självmedvetenhet och aktuella framgångar. Annars förlorar vi vår förankring i den historiska verkligheten för tillfälliga intryck och erfarenheter.

Detta avsnitt ställer sig två uppgifter. Den ena är att förklara det obestridliga faktum att arbetarrörelsen och den socialistiska vänstern för närvarande och praktiskt taget överallt befinner sig på defensiven ideologiskt sett. För det andra måste den ekonomiska kris vi lever i sedan slutet av 1970-talet bedömas efter sina politiska konsekvenser. De två uppgifterna är uppenbarligen relaterade till varandra, och man kan argumentera för att den tidigare analysen

⁸ Denna översikt baseras i första hand på European Trade Union Institute: *Certain Basic Trade Union Rights in Western European Enterprises*, Bryssel 1980; T Kennedy: *European Labor Relations*, Lexington Books, Lexington, Mass. 1980 samt J K M Gevers: *Zeggenschap van werknemers inzake gezondheid en veiligheid en bedrijven*, Kluwer, Deventer 1982. Dessa har kompletterats av *Le Monde dossiers et documents* no 102 juni 1983 (Frankrike); S Kelman: *Regulating America, Regulating Sweden*, MIT Press, Cambridge Mass. 1981 samt S Bowles et al: *Beyond the Waste Land*, Anchor Press, Garden City N Y 1983, ss 92, 109 (USA).

⁹ *OECD Economic Outlook* no 33, juli 1983, s 52.

blandar samman två helt skilda perioder, en med hög ekonomisk tillväxt och med knapphet på arbetskraft – 1960-talet och första hälften av 1970-talet – och en med låg, negativ eller ingen tillväxt alls och ökande massarbetslöshet, var och en med helt olikartad politisk profil. Medan den ovan gjorda analysen av valresultat, facklig organisering, strejker, industriella relationer och ekonomisk fördelning falsifierar tesen om en historisk klyfta mellan de två perioderna, så måste den mest aktuella situationen – som i mångas medvetande symboliseras av maktfullkomliga namn som Thatcher och Reagan – helt klart bedömas mycket noggrant. En stor del av den nuvarande förvirringen härrör från den aktuella så väl som den allmänna *historiska utvecklingens icke-linjära karaktär*. Framgångar var lika oplanerade och oväntade som nederlag och desillusioner. Faktum är att inte ett enda av vänsterns (i en generöst bred mening) projekt från 1960-talet har förverkligats.

Socialdemokratiens tillfredsställelse med den växande ”blandekonomin”, hyllad i Bad Godesberg-programmet och i andra program och programmatiska uttalanden omkring 1960, utmanades strax av en bred rörelse av studenter, mellanskikt och unga arbetare som motsatte sig kapitalackumuleringens logik och arbetets varukaraktär. Sedan bjöd första hälften av 1970-talet på ett förödande bakslag för den keynesianska krishanteringen, vilket ledde till SPDs nya kurs under Schmidt från 1974 och helomvändningen inom den brittiska Labour-regeringen 1976. Trots ytterligare framgångar för en redan mycket stark arbetarrörelse undergrävdes den svenska och norska socialdemokratiens politiska hegemoni under 1970-talet när man stod inför nya frågor som miljö, decentralisering, Europa (i Norge). I valet 1976 förlorade den svenska socialdemokratin sitt 44-åriga regeringsinnehav, under vilket den hade regerat helt ensam två tredjedelar av tiden. Det är ett resultat som är unikt såväl i den liberala demokratiens valhistoria som i arbetarrörelsens historia. Den belgiska socialdemokratin misslyckades med att anpassa sig till nya frågeställningar – främst språkfrågan och den nationella frågan – något som redan under 1960-talet drev den tillbaka till en bestående position som medelstort parti. Mellan 1961 och 1968 förlorade PSB mer än hälften av sin väljarkår och gick ner från 41.6% till 20.0%.

Det framgångsrika motståndet mot USAs krig i Vietnam och utbildningssektorns explosiva tillväxt utlöste en rörelse på yttersta vänsterkanten. För denna utgjorde vågorna av studentdemonstrationer, de franska majhändelserna och tredje världens anti-imperialism belägg för möjligheten av en revolutionär politik. Därefter följde en snabb radikalering bland avsevärda grupper av studenter, unga intellektuella och stundtals bland unga arbetare. Allt detta underblåstes av omfattande processer av kulturell förändring, av ungdomens frigörelse från föräldrars förmynderskap, av sexuell frigörelse, en ny musikkultur och även bredare omvärderingar av USAs globala roll och värdet av efterkrigstidsboomen.

Politiskt sett var den yttersta vänsterns perspektiv aldrig särskilt realistiskt. Utan att vara efterklok kan man säga att detta blev klart den 30:e maj 1968 genom den lätthet varmed de Gaulle gjorde slut på oppositionens resning, utan att ens behöva uppvisa den intakta repressiva statsapparats styrka, för att inte tala om att använda den. Osannolikheten för att en stat inom de avancerade kapitalistiska länderna skulle brytas sönder av sviter efter ett icke-kärnvapenkrig betydde också att det var osannolikt att maj 1968 någonsin skulle kunna bli en generalrepetition inför en senare revolution på samma sätt som 1905 års ryska revolution.

Till slut visade det sig att den revolutionära yttersta vänstern var så svag att den inte ens fick tillfälle att bli slagen – med undantag av terroristiska smågrupper. Den förflyktigades. Magerheten i det organisatoriska arvet från den revolutionära vågen 1968-70 är verkligen slående. De minipartier som kom fram ur den yttersta vänstern och som i dag kan samla 1-2% av rösterna i nationella val, står enbart att finna i Frankrike, Portugal och Italien. Den neutralistiska vänsterreformismen från det sena 1950-talets *détente*-period ledde däremot till livskraftiga politiska partier i Danmark och Norge och för en period även i Holland och Frankrike.

Politiska krafter och strävanden mellan den klassiska socialdemokratin och den revolutionära yttersta vänstern har också lidit pinsamma nederlag. För en period i mitten av 1970-talet tycktes det som om regeringsmakten och början till en gradvis övergång till socialism var inom räckhåll för den latinska eurokommunismen.¹⁰ Hösten 1977 eller under 1978 led det perspektivet otvivelaktigt nederlag. De franska socialisterna förstärkte sin dominans inom den franska vänstern. PCI körde fast i den italienska politikens moras av terrorism och skickliga kristdemokratiska manövrer uppbackade av amerikanska påtryckningar och pressades senare tillbaka. Det spanska kommunistpartiet marginaliserades.

Vänstersocialismen, ibland kallad eurosocialism, visade sig för ett tag ha ärvt eller tagit över eurokommunismens mission eller framtidsutsikter. Eurosocalismen led också den strax nederlag, först i de franska parlamentsvalen 1978. Vad som därefter fanns kvar av latinsk eurosocialism har nu helt klart utplånats till förmån för en stram krispolitik¹¹ och en fortsättning av den borgerligt nationalistiska politiken, i det franska fallet helt i linje med franska imperieuppfattningar och -strävanden.

Radikaliseringen av det brittiska Labourpartiet – en reaktion på det föga hedersamma nederlaget för högerorienterad labourism 1979 – ledde inte längre än till det förlamande nederlaget 1983. Labour inhöstade ytterligare förluster inom alla sektorer av arbetarklassen, både sysselsatta och arbetslösa och det gentemot en regering som uttryckligen bekämpar arbetarklassen och fackföreningsrörelsen och är ansvarig för en dramatisk ökning av arbetslösheten och ett totalt ekonomiskt fiasko. Bland de sysselsatta förlorade Labour mer än de konservativa, något som understryker att den nya liberal-socialdemokratiska alliansen knappast utgjorde den avgörande faktorn.¹²

Alla tendenser inom arbetarrörelsen – höger, vänster, center – har sålunda lidit svåra nederlag under den innevarande perioden, i det första fallet till den grad att man praktiskt taget utplånats. Det är då inte att undra på att detta har lett till en åtföljande demoralisering. I detta läge är det legitimt att fråga sig hur dessa nederlag rimmar med de arbetarklassens framgångar som vi pekat på i de tidigare avsnitten? Finns det en enhet i motsägelserna, kan de begripas genom en dialektisk analys? Det korrekta svaret på den senare frågan kommer att föra oss utanför ramen för parlamentarisk politik i snäv mening, men innan vi går in på detta skall jag säga några få ord om arbetarrörelsens framgångsrika val.

Jämte nederlagen finns det också några lysande valsegrar. Här skall vi koncentrera oss på de tre mest anmärkningsvärda exemplen. Ett representeras av den österrikiska socialdemokratin, ett exempel på en klassisk moderat socialdemokrati. Tre gånger i rad, 1971, 1974 och 1979, fick SPÖ mer än 50% av rösterna i ett flerpartisystem med proportionellt valsätt. Det är unikt i valhistorien och i arbetarrörelsens historia. Resultatet från valet 1983, 47.8%, inger även det synnerlig respekt. Ytligt sett är det en seger för en mycket försiktig reformism – mycket försiktigare än den skandinaviska socialdemokratin, trots en viss ideologisk radikalisering sedan 1977-78¹³ – parad med en modernisering av partiledningen, som gradvis växt fram ur partiets traditionella, fast förankrade *Laager*-mentalitet.¹⁴

Det andra exemplet representeras av socialisterna, och i andra hand vänstern i sin helhet, i

¹⁰ För ett perspektiv på den perioden, se *Les P C espagnol, français et italien face au pouvoir*, M Bosi & H Portelli (red), Christian Bourgois, Paris 1976.

¹¹ S P Lewis: "Southern Europe's Socialist Leaders Move to the Right on Economic Affairs", *International Herald Tribune* 6.12. 1983.

¹² I Crewe: "The disturbing truth behind Labour's rout", *Guardian* 13.6. 1983.

¹³ SPÖs extremt moderata reformism framgår klart, men outtalat, i OECD-rapporten *Integrated Social Policy. A Review of the Austrian Experience*, OECD, Paris 1981. Sysselsättningssiffrorna i Österrike är å andra sidan utmärkta.

¹⁴ Kreiskys val till partiledare 1965 mötte motstånd från och betydde ett nederlag för Wien-ouvrierismen inom SPÖ. Jmf B Kreisky: *L'Autriche entre L'Est et l'Ouest*, Stock, Paris 1979, s 29.

Frankrike, Spanien, Grekland och Portugal. I slutet av 1970-talet och under det tidiga 1980-talet har vänstern – i en mycket bred mening – vunnit nationellt sett unika valsegrar. Det grekiska valet 1981 är också unikt i hela världen. Där fick PASOK och de två kommunistpartierna 60.3% av rösterna, en siffra som aldrig någonsin tidigare uppnåts i ett fritt nationellt val av partier som hävdar att de representerar socialismen och arbetarklassen. De nuvarande partisystemen i dessa länder har helt nyligen formerats efter perioder av diktatur eller som i Frankrike av icke-diktatoriska auktoritära omvälvningar (kuppen 1958 och gaullismen). Gaullismens och diktaturens arv har varit förödande eller stagnerande för de klassiska centerpartierna – progressiv liberalism, reformerande kristdemokrati eller klassmedveten småborgerlig reformism. På samma gång står dessa länder efter ett långt konservativt och reaktionärt styre inför viktiga frågor om reformer och progressiv modernisering, frågor som i stort sett redan tacklats i norra Europa. I denna situation har de nya socialistiska partierna kunnat dra fördel av behovet av reformer och nationell utveckling, medan de i varierande grad har distanserat sig från kommunismen och från radikala lösningar och lyckats lägga beslag både på socialdemokratins och den småborgerliga centerens positioner.

Både den socialdemokratiska komponenten och centerkomponenten har varit viktiga. Mitterands seger 1981 är mycket instruktiv i detta avseende. Mitterand vägrade att lyssna på de ”post-socialistiska” lockropen från den fashionabla Paris-intelligentian och höll sig till en plattform för vänsterenhet med nationaliseringar i centrum och koncentrerade sin kampanj på de klassiska arbetarfrågorna kring arbetslösheten. På samma gång innehöll hans kampanj högst tydliga signaler till moderation, och även till traditionalistisk nationalism och anti-kommunism som anklagade Giscard d'Estaing för att ha varit för mjuk mot Sovjetunionen. Resultatet blev ett avpolariserat val i jämförelse med 1978, något som var bestämmande för resultatet. Alla vänsterkandidater fick tillsammans mindre stöd i den första valomgången än 1978, 47.8% i jämförelse med 49.8%. Men medan 1978 mellan 88 och 94% av dem som röstade borgerligt i den första valomgången också röstade borgerligt i den andra, så fick Mitterand 1981 i den andra valomgången 16% av dem som först röstade på Chirac. Det räckte.¹⁵

Det tredje viktiga exemplet på aktuella segrar för arbetarrörelsen rör sig om den nord-europeiska socialdemokratins förmåga att komma igen, något som paras med en ökad öppenhet för krafter till vänster om socialdemokratien. Den mest dramatiska återkomsten gällde den danska arbetarrörelsen under senare delen av 1970-talet. I valet 1973 uppnådde det socialdemokratiska, det kommunistiska och de två socialistiska partierna tillsammans det lägsta valresultatet i den danska arbetarrörelsens historia sedan 1920, 36.7%. Men 1979 var man tillbaka på 49.7%, det näst bästa resultatet någonsin (efter 49.9% 1966). I valet 1982 återtog den svenska socialdemokratien makten efter det att SAP och VPK tillsammans fått 51.5%. Viktigast är dock tyska SPDs återhämtning. Brytningen med liberalerna tidigt på hösten 1982 fungerade som en vitamininjektion, även om de stigande opinionssiffrorna visade sig vara otillräckliga för att förhindra kristdemokraternas seger vid valet i mars 1983. I delstatsvalen i Hamburg och Hessen, 1982 respektive 1983, vann SPD betydande segrar.

Dessa återhämtningar baserade sig alla på den moderna progressiva reformismens principer. De har också byggt på ett närmande till fackföreningsrörelsen – med en klarare profil vad gäller att försvara sysselsättningen och välfärdsstaten. De grundade sig vidare på större öppenhet för nya sociala rörelser som freds- och miljörelsen och för vänstersamverkan med de Gröna i Västtyskland och med Socialistisk Folkeparti i Danmark och med VPK i Sverige.

¹⁵ Se min artikel ”Prospects for the European Left”, *Marxism Today*, November 1981, där det franska valet 1981 analyseras och där det finns detaljerade referenser.

Social utveckling och politiska konjunkturer

Vi har tidigare pekat på att framgångar i facklig organisering, militant fasthet i krav och strejker och vad gäller att uppnå arbetslivslagstiftning och kollektivavtal är något som inte alltid följer upp- och nergångar i valen. Både med hänsyn till samtida historisk analys och till bedömningar av framtiden är det otillräckligt med en koncentration på regerings- och oppositionspolitik. I stället utgörs den motsägelsefulla enheten av en bred och storskalig social utveckling tillsammans med en skiftande politisk konjunktur. De stora framgångarna för arbetarrörelsen tillhör den förra, valnederlagen såväl som valsegrarna den senare. Mellan de båda finns alltid en potentiell åtskillnad som socialistisk teori måste förverkliga, förstå och bemästra, och just nu finns det en sådan åtskillnad som kräver en analys. I detta sammanhang kan vi blott ange några av de enklaste konturerna.

Arbetarrörelsens framgångar under de senaste tjugo åren, som de avspeglas organisatoriskt och resultatmässigt, står i samband med ett antal historiska samhällsprocesser. Den mest klassiska är *proletariseringprocessen*. Medan traditionella marxistiska antaganden och förutsägelser i detta avseende har visat sig vara alltför bräckliga, så bekräftar samtida valundersökningar i allmänhet att det finns en stark positiv korrelation mellan å ena sidan egen- och familjesysselsättning och å andra sidan politiskt stöd åt högerflygeln. Härvidlag har det förekommit viktiga förändringar under den senaste perioden. I Frankrike har sålunda andelen arbetare och tjänstemän bland den ekonomiskt aktiva befolkningen mellan 1954 och 1975 ökat från 57% till 73%,¹⁶ och i Österrike från omkring 65% 1961 till omkring 80% 1971.¹⁷ Det enda avancerade kapitalistiska land där arbetsgivare, egenföretagare och familjeanställda fortfarande utgör en betydande del av befolkningen är Japan, 28% 1980.¹⁸

En andra process var att arbetsmarknaden intensifierades och *full sysselsättning* uppnåddes. Inom den avancerade kapitalismen i sin helhet var detta en utveckling som fullbordades under perioden 1955-65.¹⁹ Den europeiska reaktionen därpå var en massiv import av arbetskraft från Sydeuropa, Nordafrika och Turkiet.²⁰ I Europa betydde denna utvidgning av lönearbetsreserven knappast en försvagning av arbetarrörelsens positioner utan kunde sugas upp inom ramen för den existerande fackföreningsrörelsen.

För det tredje finns det kulturella förändringar som *löser upp eller gör slut på traditionella metoder för social kontroll och socialt beroende*. Denna process är uppenbarligen nära relaterad till de två föregående men har också sina egna dimensioner. En av dem är *sekularisering*. Denna i förhållande till marxistiska förutsägelser mycket försenade process har inträffat under 1960- och 1970-talen. Tydligast har utvecklingen inom fackföreningsrörelsen varit; omvälvningen 1964 av franska CFTC till en icke-konfessionell, prosocialistisk fackföreningsorganisation CFDT, sammanslagningen av de tre metallarbetarförbunden i Italien under senare delen av 1970-talet, det ökade samarbetet i Belgien mellan katolska CSC och socialdemokratiska FGTB från omkring 1970. Samgåendet mellan den socialdemokratiska och den katolska fackföreningsrörelsen i Nederländerna och den senares ökande samarbete med den återstående, i huvudsak calvinistiska fackföreningsrörelsen, CNV, kom helt nyligen hösten 1983 till uttryck i en gemensam strejk bland de offentliganställda mot en till övervägande del kristdemokratisk ministär. I Västtyskland röstade för första gången katolska arbetare i större utsträckning på SPD än på CDU/CSU vid valen 1983. SPD:s försteg har inte

¹⁶ M Goubet & J L Roucolle: *Population et société françaises 1945-81*, Sirey, Paris 1981, s 59.

¹⁷ P Kowalski, "Arbeitsmarkt", i M Fischer-Kowalski (red): *Ungleichheit in Österreich, Jugend und Volk*, Wien 1980, s 160.

¹⁸ *Eurostat Review 1971-1980*, European Community, Luxemburg 1982, ss 119, 123.

¹⁹ Se N Apple "The Rise and Fall of Full Employment Capitalism", *Studies in Political Economy*, no 4 (Autumn 1980), s 29.

²⁰ Se United Nations Economic Commission for Europe, *Labor Supply and Migration in Europe*, New York 1979.

konsoliderats, men i sitt nederlag 1983 behöll SPD de flesta av sina tidigare väljare bland katolska arbetare, medan CDU tog sig in i den traditionella SPD-väljarkåren. Religiösa skillnader i väljarbeteende har sålunda kommit att bli mindre än någonsin i Förbundsrepubliken.²¹ I Frankrike stödde 8% av regelmässigt utövande katoliker Mitterand 1965, medan 20% röstade för vänstern i parlamentsvalen 1978.²² I Frankrike minskade samtidigt andelen personer som såg sig själva som katoliker från 87% 1966 till 81% 1977 och bland katoliker ökade de som inte utövade sin religion från 23% 1966 till 50% 1977.²³

En fjärde betydande social process har varit frigörelsen från den patriarkala familjens förmynderskap. Denna innehöll två beståndsdelar. Dels har en *ungdomsrevolt* åter vuxit sig stark efter passiviteten under efterkrigstiden. Mellan 1967 och 1978 ökade vänstersympatierna i den franska väljarkåren i åldrarna upp till 29 år från 44% till 68%, i åldrarna 30-39 år från 43% till 57% och 40-49 år från 40% till 48%,²⁴ och dels har *kvinnornas växande oberoende* betytt både ett ökande valdeltagande bland kvinnorna och en vänstervridning, klarare i Storbritannien och Västtyskland än i t ex Frankrike.²⁵

För det femte hänger arbetets framgångar samman med aktuella förändringar i den avancerade kapitalismen. Dessa förändringar har varit komplexa till sin karaktär och motsägelsefulla till sina effekter. De kapitalistiska produktionsförhållandenas utvidgade herravälde – vilket tar sig uttryck i minskad egen- och familjesysselsättning har följts och följs av mycket viktiga inre omstruktureringar. Klassiska industrier som textil-, kol-, stål- och varvsindustri har gått tillbaka samtidigt som nya har dykt upp: elektronikindustri, elektroteknisk och petrokemisk industri m m. I många länder har denna utveckling uttryckt sig i större geopolitiska förändringar i investeringar och befolkning, från norr till söder i USA, Storbritannien och Västtyskland, vilket innebär en förskjutning från arbetarrörelsens starka till dess svaga områden.²⁶ Dessa processer tenderar att försvaga arbetarrörelsen, demoralisera den gamla arbetarklassen när den uppgår i en ny och mer påstridig. Åtminstone i Europa har dock denna utveckling hitintills blivit överspelad av en annan utvecklingslinje i den moderna kapitalismen. Det gäller den snabba expansionen av staten och den lika snabba omvandlingen av främst de rutinmässiga uppgifterna inom den avancerade kapitalistiska staten. Det gäller uppkomsten av

²¹ U Feist et al: "Das Wahlverhalten der Arbeiter bei der Bundestagswahl 1983", *Gewerkschaftliche Monatshefte* 1983:7, s 419. I 1972 års val fick SPD en majoritet av de katolska arbetarnas röster.

²² R W Johnson: *The Long March of the French Left*, Macmillan, London 1981, s 109.

²³ *Ibid.*, s 110.

²⁴ G Grunberg & E Schweisguth: "Profession et vote: La Poussée de la gauche", i J Capdeville et al. *France de gauche, vore de droite*, Presse de la Fondation nationale des Sciences Politiques, Paris, s 148.

²⁵ Tidigare, t ex i samband med arbetarrörelsens uppsving strax efter andra världskriget fick socialdemokrater och kommunister praktiskt taget överallt mindre stöd från kvinnor än från män något som kunde förväntas med utgångspunkt i en klassanalys när man tänker på att kvinnorna i mindre utsträckning fanns på arbetsmarknaden och på den klassposition som lönearbetande kvinnor hade. Under 1950- och 1960-talen utjämnades denna skillnad helt, t ex i Storbritannien, Västtyskland och Sverige. Den finns fortfarande i Frankrike, men den har helt klart minskat:

Röster för kommunister, socialister samt den yttersta vänstern i franska parlamentsval, % av avgivna röster.

	1956	1973	1978
Män	47	51	52
Kvinnor	34	41	46

Se J Lovenduski & J Hills (eds): *The Politics of the Second Electorate*, Routledge, London 1981, ss 16 (Storbritannien), 127 (Frankrike), 174 (Västtyskland), 223 (Sverige). Spridda italienska data uppvisar en kraftig kristdemokratisk överrepresentation bland kvinnliga väljare, något som började urholkas på allvar efter 1968, *ibid.*, s 203.

²⁶ För en mycket intressant översikt över den senaste utvecklingen i Storbritannien vad gäller inre geografisk och social förändring, se *Marxism Today*, April 1983. Man får dock inte glömma att regionala, sociala, ekonomiska och politiska skillnader i stort sett var större förr. För EG-länderna kan man på det hela taget se en viss minskning när det gäller skillnader i inkomst och sysselsättning under 1960- och 1970-talen, se W Nicol & D Yuill: "Regional Problems and Policy", i A Boltho (ed): *The European Economy*, Oxford University Press, Oxford 1982, s 415.

välfärdskapitalismen.

Härmed har vi kommit fram till kärnan i de samtida politiska kontroverserna rörande dagens ekonomiska kris. Därför bör vi ägna ett särskilt avsnitt åt välfärdskapitalismen och dess framtid. Hitintills stöder fakta helt klart uppfattningen att detta är en oåterkallelig utveckling som därför tjänar som grundval för all framtida klasskamp. I den utsträckning som under-teknad kan förstå tillgängliga fakta betyder detta att arbetarrörelsens nyligen gjorda framgångar bildar en historisk erövring, som inte kan göras ogjord med demokratiska medel. De aktuella angreppen på välfärdsstaten kan gälla blott marginella ingrepp och nedskärningar, i den utsträckning som reglerna för en liberal demokrati fortfarande upprätthålls, vilket tycks vara ganska sannolikt.

För att sammanfatta: Arbetets positioner gentemot kapitalet har på senare tid skjutits fram som en effekt av långt- och vittgående sociala processer som minskar familjeinflytandet i produktionen, som överger metoder för social kontroll och klassplittring genom religion och lokala beroenden, som minskar arbetskraftsreserven och de egendomslösas beroende av arbetsmarknaden för sitt uppehälle. Dessa processer har utvecklats i sin egen takt och har inte haft mycket att göra med medveten regeringspolitik. Arbetets framsteg i samband med dessa processer har därför i stort sett klarat sig undan de politiska strategiernas och taktikernas scheman.

Klasser kan inte reduceras till politiska projekt, partier eller regeringar och dessutom är det uppenbart att även andra frågor än klassfrågor kommer in som betydande element i det konjunkturella fältet av politiska konflikter. Sett ur en annan synvinkel har alla krafter inom arbetarrörelsen bidragit till de nyligen gjorda historiska framgångarna för klassen utan att den senare någonsin fullt ut förverkligat den förras projekt. Detta gäller också för den revolutionära yttersta vänstern, vars uppror och utmanande hållning på ett betydande sätt bidragit till att bryta upp det pansar som efterkrigstidens avtal inom arbetslivet har utgjort.

Det som sålunda gör arbetets framgångar och bakslag i den avancerade kapitalismens nutida historia till en motsatsernas enhet är den politiska historiens icke-linjära utveckling – då den rör sig från en komplex konjunktur till en annan – och de breda processernas grundläggande oberoende av medveten politisk planering. För ett förenklat politiskt perspektiv på strategi och taktik – höger, vänster och center – har nederlagen kommit som blixtar från en klar himmel och segrar har man inte lagt märke till.

Omvandlingen av den avancerade kapitalismen: Uppkomsten av välfärdskapitalismen

Under 1960- och 1970-talen genomgick den avancerade kapitalismen en tyst men genomgripande omvandling, vars fulla ekonomiska, sociala och politiska omfattning och konsekvenser fortfarande återstår att undersöka. Klarast uttryckte sig denna förändring i en snabb tillväxt av det politiskt bestämda och reglerade inkomstflödet i ekonomin och i en inre omvandling av strukturen i de statliga verksamheterna. I brittiskt språkbruk är välfärdsstaten mer eller mindre detsamma som British National Health Service och ”välfärdskapitalism” tycks ha spridit sig som ett uttryck redan på 1950-talet²⁷ Emellertid verkar uttrycket inte ha slitits ut i de internationella diskussionerna och det har inte heller fått medborgerliga rättigheter i det marxistiska språkbruket, där man föredrar uttryck som ”senkapitalism”, ”statsmonopolkapitalism”, ”statsinterventionistisk kapitalism”. Så jag hoppas att begreppet välfärdskapitalism inte låter alltför gammalmodigt, ty det är viktigt, inte på grund av formen, men därför att fenomenet är relativt nytt.

²⁷ Samtal med Perry Anderson.

Välfärdskapitalismens uppkomst

Som tendens betyder välfärdskapitalism att en ökande del av folks inkomster i de kapitalistiska samhällena bestäms av politiska regler och rättigheter samt att en ökande del av välfärdsstatens dagliga verksamhet går åt för att säkra social trygghet, hälsa, omsorg och utbildning. Den förra tendensen uttrycks lättast i de offentliga utgifternas storlek, av vilka en ökande del utgörs av inkomstöverföringar till hushållen. Men processen kan också ses från mottagarnas sida genom att man jämför storleken av olika inkomstkällor. Statens verksamhet kan lättas bedömas om man ser på de offentliga utgifternas struktur. En annan giltig, men inte alltför komplicerad indikator utgörs av den offentliga sysselsättningens struktur.

Offentliga utgifter är naturligtvis av mycket olika slag: offentliga investeringar, offentlig upphandling av vapen, andra varor och tjänster, löner till offentliganställda, understöd, inkomstöverföringar till hushållen, ofta administrerade och utbetalade av offentliga försäkringsfonder som är juridiskt åtskilda från den rena statsapparaten. Statens reventy kommer i huvudsak från den kapitalistiska ekonomin och de flesta utgifterna går tillbaka till den senare. I den meningen förändrar en stor offentlig sektor inte i sig själv den fundamentala kapitalistiska dynamiken. Genom sitt massiva inflytande på inkomstfördelningen bestämmer den på ett avgörande sätt klassförhållandena inom den moderna avancerade kapitalismen. Därför är den konventionella marxistiska analysen inadekvat vad gäller statsinterventionen i ekonomin, då den lägger tonvikten på förhållandet mellan stat och kapital och följderna av statsinterventionen för konkurrensen och monopolen samt för de ekonomiska cyklernas förlopp.

Tabell 6. Offentliga utgifter i OECD-länderna 1960-1982. Totala utgifter i % av BNP i inköpsvärde i löpande priser

	1960	1970	1982
Kanada	29.3	35.8	45.4
USA	28.1	33.0	38.0
Japan	17.0	19.4	33.0
Australien	22.7	26.0	30.71
Nya Zeeland	29.7	27.2	33.62
Österrike	36.33	38.3	48.2
Belgien	30.3	36.5	51.71
Danmark	...	41.4	59.74
Finland	26.4	31.1	39.04
Frankrike	33.8	38.6	51.6
Västtyskland	31.4	37.3	48.6
Irland	...	37.9	49.8
Italien	29.9	33.3	47.4
Nederländerna	29.9	40.6	58.94
Norge	26.4	41.0	48.1
Spanien	17.73	21.5	29.52
Sverige	31.3	43.8	64.4 4
Schweiz	.. .	21.3	29.15
Storbritannien	33.2	38.0	46.1

Noter: 1. 1980 2. 1979 3. 1964 4. 1981 5. 1975 Källa: OECDs sekretariat. *Statistical and Technical Annex*, stencilerad uppsats med begränsad spridning, Paris juni 1983, ss 74-92. Låt oss först se på några översiktliga siffror.

Länderna i tabell 6 kan för 1982 lätt delas in i tre grupper.

I. Länder vars offentliga utgifter upptar en dominerande del av BNP: Sverige, Nederländerna, Danmark, Belgien och Frankrike.

II. Länder där de offentliga utgifterna ligger strax under hälften av BNP: Kanada, Österrike, Västtyskland, Irland, Italien, Norge, Storbritannien.

III. Länder där de offentliga utgifterna uppgår till omkring en tredjedel av BNP: USA, Japan, Australien, Nya Zeeland, Finland, Spanien och Schweiz.

Mönstret inbjuder inte till en socialdemokratisk eller någon annan enkel politisk förklaring. Sverige passar kanske in, men inte Frankrike, Nederländerna eller Belgien. Finland med sin starka arbetarrörelse ligger i närheten av USA. Österrike och Västtyskland ligger nära Irland och Kanada, där arbetarrörelsen är i klar minoritet. Och så vidare.

Vilka mäktiga krafter som ligger bakom den utveckling som beskrivits i tabell 6 visas av utvecklingen för de offentliga utgifterna i USA under Reagan, en ökning från 35.4% 1980 till 38.0% 1982; och av Thatchers rekord från 42.6% 1978 till 46.1% 1982. De mycket mer progressiva borgerliga regeringarna i Sverige som tog över från 1976, svarade för den snabbaste tillväxten av offentliga utgifter i Sveriges fredstida historia, från 51.9% till 1976 till 64.4% 1981.

Återigen ser vi att det inte finns något sammanhang mellan samhällslig utveckling och den politik som regering och opposition står för.

Tabell 7. Hushållens inkomstkällor i några OECD-länder 1980 % av nationalinkomsten

	Löner till offentliganställda ^a	Sociala förmåner ^b	Inkomster av egendom
USA	13 ¹	12	17
Japan	82	12	23
Frankrike	10 ²	24	20
Västtyskland	...	18 ²	22 ²
Italien	10 ³	17	28
Storbritannien	16	12	16
Nederländerna	13 ¹	25	16
Sverige	22	21	10

a. Indikeras av "slutlig statlig konsumtion" minus "mellanliggande konsumtion", utom i det brittiska fallet, där en direkt siffra på offentliga utgifter för anställda har använts. Inte i något fall ingår löner till anställda i statliga företag.

b. Socialförsäkring, socialhjälp och "icke-fonderade arbetstagarförmåner".

Noter 1. 1978 2. 1979 3. 1976

Källor: Beräkningar från OECD, *National accounts 1963-1980*, Paris 1982, vol II, National tables no 8 och Annex 1; siffrorna för Storbritannien har beräknats med hjälp av *Social trends* no 13, London HMSO 1982, s 88.

Att den utveckling som visats ovan inte saknar samband med och inte är utan betydande effekter på klassrelationerna kan fångas av ett annat mått som inte är en del av den vanliga statistiken. Låt oss se på tre inkomstkällor och deras relativa storlek, löner från offentlig sysselsättning, inkomster från förmögenheter samt socialförsäkrings- och socialhjälpförmåner. Den första finns inte ens med i den internationella statistiken, men vi kan som indikator använda de slutliga statliga konsumtionsutgifterna, om man drar ifrån mellanliggande konsumtion, dvs inköp av utrustning (både militär och civil) och externa tjänster. (Tabell 7)

I de avancerade kapitalistiska länderna är det i dag så att 20-40%, i de flesta länder 25-33%, av alla hushållsinkomster härrör från det offentliga och varken från egendom eller från arbete för privat eller offentligt kapital. Det är enbart i Japan som inkomster från egendom helt klart är större än inkomster från det offentliga. Siffrorna ovan kan naturligtvis ses ur en annan synvinkel, nämligen som uttryck för viktiga förändringar inom den moderna kapitalismen, en anmärkningsvärd tillväxt av staten, eller som vittnesbörd om kapitalismens förvånansvärda elasticitet. Exempelvis hyser Sverige fortfarande en livskraftig privatkapitalistisk företagsamhet som leds av ryktbara svenska multinationella företag, medan inkomster som härrör

från de egendomsägande klassernas hushåll utgör blott hälften av de inkomster som kommer från välfärdsstatens sociala förmåner.

Varken marxistisk eller icke-marxistisk social och politisk analys har lyckats lägga märke till den inre omvandling som staten har genomgått under den avancerade kapitalismen. Medan statens förmåga att döda och förtrycka fortsätter att växa, så har statens vardagliga funktioner förändrats väsentligt under senare tid. Statens dominerande vardagliga verksamhet – vilket visas genom mönstret av offentliga utgifter och offentlig sysselsättning – består i social trygghet, offentlig omsorg samt offentlig utbildning. Jämfört med hur det var på Engels' tid – Engels karaktäriserade vid ett tillfälle ganska träffande staten som ett ”särskilt detachement för beväpnade män” så är detta en stor omvandling. Det var på 1970-talet som de mest avancerade kapitalistiska staterna blev välfärdsstater i den meningen att välfärdsutgifterna blev den dominerande statsutgiften.

De mest tillförlitliga siffrorna för välfärdsutgifterna finner man hos International Labour Organization (ILO). De senaste tillgängliga ILO-siffrorna är från 1977 och därför har detta år här valts som jämförelsegrund. Några länder, framförallt Österrike och Västtyskland, har speciella och mycket generösa arrangemang för social trygghet när det gäller statliga civila och militära tjänstemän, och i några länder spelar ersättningar till krigsoffer fortfarande en avsevärd roll. För att kunna göra en rimlig jämförelse mellan statens välfärdsåtaganden i olika länder är det lämpligt att bortse från dessa speciella ersättningar till innehavare av statliga tjänster och till offer för statlig politik, som båda är av gammalt ursprung och inte säger något om statens åtaganden vad gäller trygghet och utbildning.

Dessa siffror bör ge ett historiskt perspektiv på dagens debatt om ”välfärdsstatens kris”; denna så kallade kris kommer efter en massiv expansion som saknar motstycke både i volym och i hastighet. Och angreppen på välfärdsstaten måste än så länge ses som marginella i förhållande till den utveckling som visats ovan. Jag skulle faktiskt våga mig på att göra förutsägelsen att den process som i korthet sammanfattats ovan på det hela taget är oåterkallelig.

Tabell 8. Välfärdsutgifter som en del av de totala offentliga utgifterna. Utgifter för inkomststöd, hälso- och socialvård samt utbildning i % av de totala offentliga utgifterna i valda OECD-länder 1977, exklusive ersättningar till offentliganställda och krigsoffer

USA	52.3
Japan	41.6
Frankrike	65.3
Västtyskland	54.8
Italien	56.5
Storbritannien	45.0
Nederländerna	55.9
Sverige	59.2

Källa: ILO: The Cost of Social Security 1975-77, Genève 1981, table 2; OECD, National Accounts 1963-80, vol II, Paris 1982, annex and national table 9.

Politiken under den avancerade kapitalismen utkämpas därför i en terräng som i stort sett skapats av välfärdsstaten. Detta betyder inte främst en uppsättning problemområden, utan en uppsättning nya sociala krafter. Välfärdskapitalismen innebär att sociala relationer delvis förlorar sin varukaraktär samt att sammanhanget kapital-arbete blir mer komplicerat och mer belagt med restriktioner. Å andra sidan följer härav en social och politisk struktur som i hög grad skiljer sig från det perspektiv som talar om ett post-industriellt samhälle liksom från ett post-materialistiskt perspektiv²⁸ och från ett perspektiv som tillskriver de nya sociala rörelserna en avgörande roll.

²⁸ Se R Ingelhart: *The Silent Revolution*, Princeton University Press, Princeton 1977.

Tabell 9. De viktigaste frågorna i de västtyska och brittiska valen 1983, % av väljarkåren som nämnt frågan.

	Västtyskland	Storbritannien
Arbetslöshet	62	72
Fredsfrågor/försvar	37	38
Pensioner	33	8
Statsskuld	33	
Ekonomisk tillväxt	22	
Miljöfrågor	18	
Priser		20
Hälsofrågor		11
Utbildning		6
EG		5

Not: De två opinionsundersökningarna formulerade sina frågor olika. Den västtyska väljarkåren ombads nämna vilka av de sex första frågorna ovan som var viktigast för deras beslut om vilket parti de skulle rösta på. Den brittiska väljarkåren gavs ett öppet frågeformulär utan restriktioner i svarsalternativ.

Källor: Ivor Crewe i *Guardian*, 13 och 14.6.1983; Västtyskland: data från *Politogramm, infas-Report, "Bundestagswahl 1983"*, Bonn-Bad Godesberg 1983, rapport av U Feist och K Liepelt. "Die Wahl zum Machtwechsel", *Journal für Sozialforschung*, vol 23:3, 1983.

Politiken under välfärdskapitalismen

Framförallt får man inte glömma att välfärdskapitalismen fortfarande är kapitalism. Det betyder att de klassiska problemställningarna kring kapitalismens politik består. Men inte bara det. I dagens ekonomiska kris hotas och urholkas välfärdskapitalismens landvinningar – full sysselsättning, social trygghet, större jämlikhet mellan män och kvinnor – något som leder till att de blir centrala politiska frågeställningar. En politisk förståelse av den nuvarande situationen som hävdar att den fullt utvecklade välfärdsstaten, åtminstone i sin framträdelseform, har löst det som varit arbetarmilitansens grundläggande problem – lön, arbetsförhållanden, sysselsättning och social trygghet begår ett väsentligt misstag.²⁹

Vilka var huvudfrågorna i några av de senaste valen i Västeuropa? Mitterands segerrika kampanj 1981 handlade främst om arbetslöshet och "social rättvisa", dvs ojämlikhet. I den förra frågan stöddes Mitterand uttryckligen av Chirac, som dock föreslog andra botemedel.³⁰ På liknande sätt var den svenska socialdemokratins återkomst i september 1982 ett resultat av en valkampanj som lade tonvikten på "de fyra löftena" om att återupprätta välfärdsstatens sociala trygghet: indexreglering av pensionerna, avskaffande av de nyligen införda karensdagarna, ökat stöd till arbetslöshetsförsäkringen samt ökat statligt stöd till kommunala daghem.³¹

Vad som däremot är mer intressant är fakta från de västtyska och brittiska valen, val som arbetarrörelsen förlorade. (Se tabell 9)

Otvivelaktigt förblir arbetarklassens klassiska problemställningar liksom välfärdsstatens frågeställningar av avgörande betydelse i den västeuropeiska väljarkårens ögon.

I den nuvarande intellektuella konjunkturen verkar det som om det också måste påpekas att det avgörande för en vänsterseger är om vänstern förmår samla arbetarklassen i traditionell

²⁹ T o m en författare som Claus Offe låter sig bäras i väg av sådana argument – där han förlitar sig på Habermas auktoritet – i en för övrigt briljant och väl genomtänkt essä. "New Social Movements as a Meta-Political Challenge", Department of Sociology, University of Bielefeld 1983, s 33.

³⁰ Se *Le Monde Dossiers et Documents, L'élection présidentielle 26 avril – 10 mai 1981*, Paris 1981, ss 50, 81 119 ff.

³¹ En insidesrapport från SAPs valkampanj gavs av L Asklöf: "Så vanns väljarna", *Tiden* 1982:7.

mening, dvs de manuella löne-arbetarna. I den andra valomgången vid presidentvalet 1981 fick Mitterrand 72% av arbetarrösterna.³² Den svenska socialdemokratin framgångar har alltid baserats på en särskilt stark mobilisering av arbetarklassens röster, 60-75% i valen efter andra världskriget.³³ Tyska SPDs mer lättroliga bas har i motsats härtill varit svagare inom arbetarklassen och starkare inom mellanskikten.³⁴

SPDs nederlag 1983 orsakades mest direkt av en dramatisk förlust av arbetarstödet. Enligt en undersökning föll SPDs försteg framför kristdemokraterna från 35% bland högt utbildade arbetare och från 27% bland låg-utbildade arbetare 1980 till 7% respektive 4% 1983.³⁵ Enligt en annan skulle SPDs försteg bland alla grupper av arbetare ha sjunkit från 32% 1980 till 14% 1983.³⁶

Brittiska Labours förluster i valet 1983 koncentrerades till arbetarklassen – 12% bland högt utbildade arbetare, av vilka de flesta röstade på de konservativa – 11% bland lågutbildade arbetare som i motsats till vad som gäller för det mer arbetararistokratiska SPD bildar kärnan i Labours stödtrupper.³⁷

Uppkomsten av välfärdskapitalismen innebär inte att klasspolitiken eller att de traditionella och omedelbara klassfrågorna försvinner. Välfärdskapitalismen ändrar däremot klasspolitikens parametrar.

Den verkliga politiska effekten av välfärdskapitalismen är komplex och motsägelsefull. En effekt är att politiken blir mer labil. Det är uppenbart att det inte finns någon återvändo när det gäller allmän social trygghet och när det gäller offentliga åtaganden att upprätthålla så hög sysselsättningsnivå som möjligt. Det betyder att en politik för hög sysselsättning och för att bevara social trygghet i många länder har upphört att betraktas som socialdemokratin exklusiva egendom och kompetens. Från de undersökningar som citerats ovan står det klart att en majoritet av den brittiska och den västtyska väljarkåren tror att de konservativa och kristdemokraterna skulle kunna göra mer åt arbetslösheten än Labour och SPD. På samma gång motsätter sig en överväldigande majoritet av den väljarkår som sände Mrs Thatcher till makten nedskärningar inom utbildning, hälsovård och välfärdsservice.

Denna labilitet inom valmanskåren tycks i sin tur vara beroende av institutionella förhållanden som spelar en stabiliserande och marginaliserande roll. Pensionerna är en av de viktigaste stabiliserande faktorerna, kanske den viktigaste, inom välfärdskapitalismen. Pensionerna är stabiliserande både genom sin ekonomiska betydelse – service åt pensionärerna och pensioner av olika slag uppgick tillsammans till 10.7% av BNP i Västtyskland 1980³⁸ och genom sin politiska betydelse för pensionärerna. De senare är mycket mindre benägna att ändra partisympatier än yngre väljare men spelar en viktig roll för att bevara

³² Data från SOFRES, återgivna i *Le Nouvel Observateur* 1-7.6. 1981.

³³ C Buci-Glucksmann & G Therborn: *Le défi social-démocrate*, Maspero, Paris 1981, s 281. Beräkningarna har gjorts från officiella svenska opinionsundersökningar.

³⁴ I valet 1976 fick svenska SAP och tyska SPD nästan samma väljarstöd, 42.7 respektive 42.6%, men väljarnas klassammansättning var annorlunda:

	SAP	SPD
Manuella arbetare	63	52
Tjänstemän, lägre och medel	44	38
Tjänstemän, högre och affärs-	30	22

D Webber: "A Relationship of 'Critical Partnership'? Capital and the Social-Liberal Coalition in West Germany", *Western European Politics*, vol 6 1983:2, s 36.

³⁵ Feist & Liepelt, op. cit.

³⁶ U Feitz, H Krieger & P Uttitz: "Das Wahlverhalten der Arbeiter bei der Bundestagswahl 1983", *Gewerkschaftliche Monatshefte* 1983:7, s 417.

³⁷ Ivor Crewe i *Guardian* 13.6.1983.

³⁸ Beräknat från Der Bundesminister für Arbeit und Sozialordnung, *Sozialbericht 1980*, Kohlhammer, Stuttgart 1980, ss 147 och 149.

välfärdsstaten. T o m Reagan-administrationen har hållit fingrarna borta från den sociala tryggheten i ordets amerikanska betydelse, dvs ålderspensionerna.³⁹ Pensionärerna spelar också en avgörande politisk roll; de utgjorde 29% av den västtyska väljarkåren 1980 och omkring 25% av den brittiska 1983.⁴⁰

En annan stabiliserande mekanism i välfärdskapitalismen är dess förmåga att marginalisera utstötning och opposition. Institutioner som arbetslöshetsförsäkring och kollektiva förhandlingar har minskat den arbetslösa reservarmens tryck på de sysselsatta arbetarnas löner. Detta gör att det är möjligt för de sysselsatta arbetarnas löner att samvariera positivt med arbetslöshetsnivån, vilket inträffade i de större kapitalistiska länderna under 1970-talet.⁴¹ På liknande sätt följdes den dramatiska uppgången av arbetslösheten i Storbritannien – från 5.1% av de anställda 1979 till 12.0% 1982 – av en lätt ökning av konsumtionsutgifterna, beräknade i konstanta priser.⁴²

Den konservativa slutsatsen av denna marginalisering och därav följande eftergivenhet uttrycktes i en ledare i *Times* 11.6.1983, två dagar efter Thatchers seger:

”Detta val har inte helt klart visat att de tröttsamma försöken att lägga in en sorts statistisk moralism i arbetslösheten inte har gjort intryck på väljarna, då mer än en tredjedel av dem som drabbats av arbetslöshet uppenbarligen röstade på de konservativa. Icke desto mindre har den statistiska arbetslösheten kommit för att stanna. Det är därför nödvändigt att upprätta ett annat språkbruk för att kunna utforska de mäktiga förändringar som kommer att inverka på arbetsförhållandena i sin helhet i samhället under 1980- och 1990-talen”.

Välfärdskapitalismen hyser och när dessutom en politisk antikropp av avsevärd betydelse, nämligen högerliberalismen. Den tar sig politiska uttryck i de nuvarande Reagan- och Thatcherregeringarna och kanske ännu mer påtagligt i den senaste skandinaviska utvecklingen. I Sverige gjorde sålunda Moderata samlingspartiet sitt bästa valresultat sedan 1928. I Norge sitter den första konservativa regeringen sedan 1930 och i Danmark har man sin första konservativa premiärminister sedan 1901! Detta betyder naturligtvis inte att man återvänder till den gamla högerens politik. Faktum är att en av de mest anmärkningsvärda politiska skillnaderna mellan dagens kris och 1930-talets är att högerliberalismen då nästan överallt var på defensiven, överkörd från vänster av socialdemokrati, folkfront och vänsterliberalismens New Deal och från höger av fascism och högerreaktion. Det vi i dag ser är en effekt av högerens återupprättelse.

Denna nya höger är en produkt av det uppsving, det förändrade ackumulationssätt och de kulturella förändringar som lett till välfärdskapitalismen. Det är en höger som består av en rörlig och sekulariserad managerialism och företagsamhet, föga förknippad med traditionellt egendomsägande och auktoritetssymboler och därför också attraktiv för de sektorer inom arbetarklassen och den lägre medelklassen som lösgjorts från det traditionella närsamhället och dess kulturella och politiska traditioner.⁴³ Thatchers väg till ledningen för de konservativa och den amerikanska högerens tyngdpunktsförskjutning till sydväst i och med Reagan-administrationen exemplifierar högerens återupprättelse. Giscard d'Estaings seger över gaullismens legitima arvtagare är ett annat exempel, liksom uppkomsten av högerliberala

³⁹ A Heidenheimer et al: *Comparative Public Policy*, 2nd edition, St. Martin's Press and Macmillan, N Y & London 1983, s 234.

⁴⁰ Tyskland: *Gesellschaftliche Daten 1982*, Bonn, Presse und Informationsamt der Bundesregierung 1982, ss 13 och 319. Storbritannien: *Social Trends 13*, Her Majesty's Stationery Office, London 1983, s 12. I båda fallen är pensionsåldern 65 för män och 60 för kvinnor.

⁴¹ S Bowles: ”The Post War Accumulation Process, the Keynesian Welfare State and the Capital-Labour Stalemate, uppsats presenterad vid Fondazione Basso colloquium, Le trasformazione del welfare state tra stona e prospezione del futuro, Torino december 1981, ss 14ff.

⁴² *Economic Trends*, March 1983, Her Majesty's Office, London 1983, ss 10 och 36.

⁴³ R Williams: ”Problems of the Coming Period”, *New Left Review* nr 140 (juli-augusti 1983), ss 16ff.

partier, som är de partier som i Nederländerna och Belgien mest har tjänat på den politiska sekulariseringen.

Denna högerliberalism är en parasit på välfärdsstaten i den meningen att den angriper den och drar fördel av många människors missnöje med välfärdsstatens kostnader och regleringar samtidigt som den nya högern får ett masstöd eftersom man vet att inte ens en högerregering kommer att avveckla välfärdsstaten.⁴⁴ Men samtidigt har erfarenheten visat att även socialdemokratin kommer att administrera nerskärningar som kan vara kännbara, även om de är marginella i det stora hela.

Vänsterns nya krafter

Hitintills har denna översikt över välfärdskapitalismen tecknat en ganska dystert bild för vänstern: pensionärerna som utgör 25-30% av valmanskåren och därmed stabiliserar den; mekanismer som isolerar de arbetslösa och de fattiga från resten av befolkningen; återupprättelsen av högern, vars sociala och politiska utrymme för att attackera arbetarrörelsens erövringar har breddats ordentligt genom arbetarrörelsens framgångar. Emellertid har detta nya stadium av avancerad kapitalism också framkallat nya vänsterkrafter. Dessa krafter är framför allt två, *den offentliga sektorns fackföreningar och den samhällsliga reproduktionens område.*

Offentlig sysselsättning har antagit viktiga proportioner i de mer utvecklade välfärds-kapitalistiska länderna. (Tabell 10) I länder som Storbritannien och Sverige utgör offentliganställda och ålderspensionärer tillsammans mer än hälften av den vuxna befolkningen, eller om man så vill, av väljarkåren, medan de i Västtyskland uppgår till hälften. Och i USA utgjorde de som får sin huvudsakliga inkomst från det offentliga, som offentliganställda eller mottagare av sociala trygghetsförmåner och socialhjälp, faktiskt 35% av den vuxna befolkningen 1975.⁴⁵ Denna utveckling understryker återigen det angelägna behovet av ett nytt analytiskt begrepp, t ex välfärdskapitalism.

Tabell 10. Offentlig sysselsättning i % av den totala sysselsättningen 1979

Sverige	37.21
Österrike	30.8
Storbritannien	29.7
Australien	25.9
Norge	25.32
Frankrike	23.3
Västtyskland	22.5
Kanada	21.8
Italien	20.6
Nederländerna	18.72
USA	18.0
Japan	6.53

Noter: 1. Siffror för offentliga företag från 1977 + övrig offentlig verksamhet från 1978.

2. Beräknat i manår. vilket ger en lägre siffra jämfört med andra länder p g a den spridda förekomsten av deltid inom den sociala sektorn.

3. Exklusive allmänägda företag.

Källor: Frankrike: La Fonction Publique en 1981, La Documentation Française, Paris 1982, s 10; Österrike: Allmänägda företag, CEEP, Die Öffentliche Wirtschaft in der Europäischen Gemeinschaft, Berlin 1981, s 154; övriga länder: OECD, Employment in the Public Sector, Paris, ss 12 och 79.

⁴⁴ De konservativa i Storbritannien utfäste detta i sin kampanj. Se t ex Secretary for Social Services Norman Fowler i *Sunday Times* 8.6 1983, s 5. Liknande uttalanden kan finnas hos Thatcher och Reagan.

⁴⁵ R Rose. "Changes in Public Employment", Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde, Glasgow 1980, s 91.

I de flesta länder i Västeuropa, och i Japan, men inte i USA, har de offentliganställda blivit bättre och starkare organiserade än arbetare och tjänstemän i den privata sektorn, med några få undantag inom industrin. Och den fackliga organiseringen fortskrider inom den offentliga sektorn, även i USA där fackföreningarna befinner sig på defensiven, och är på tillbakagång inom den privata sektorn.⁴⁶ I Storbritannien var 72% av alla offentliganställda fackligt organiserade 1976 i jämförelse med 34% av de privatanställda.⁴⁷

Facklig organisering inom den offentliga sektorn betyder att majoriteten av de statsanställda inte längre är blott medlemmar av statsapparaten eller del av en weberiansk byråkrati. I stället är de kollektivt organiserade i den mest universella formen av arbetarklassorganisation och i kollektiv intressekonflikt med staten som arbetsgivare. Massan av lägre tjänstemän inom den offentliga sektorn finns bland dem som måste komma i skottgluggen för den nya högerens attacker. Och till skillnad från andra offer för dessa attacker, t ex de som går och stämplar, så har de offentliganställda avsevärda motståndsrresurser, något som både James Callaghan och Margaret Thatcher har fått uppleva inom den brittiska vårdsektorn och som den belgiska högerregeringen tvingades acceptera vid den stora strejken inom den offentliga sektorn i september 1983. De som tror att arbetarrörelsens traditionella former för att ställa krav, för organisering och motstånd måste försvinna när antalet industriarbetare minskar, de har helt enkelt fel.

Den nuvarande expansionen av offentlig sysselsättning har inte koncentrerats till en utvidgning av offentligt ägande av produktionsmedel – även om en del industriföretag med stora förluster har förstatligats i åtskilliga länder. Framför allt har det handlat om en socialisering av reproduktivt arbete, utbildning, hälsovård, åldersvård, barnomsorg osv. I Storbritannien och USA utgjorde denna typ av arbete omkring hälften av all offentlig sysselsättning vid mitten av 1970-talet, omkring 40% i Italien och strax över 50% i Sverige.⁴⁸ I Sverige var de offentliganställda i reproduktivt arbete som utbildning, omsorg osv över 20% fler än industriarbetarna 1980.⁴⁹ Tabell 10 visar att även en industri som i hög grad är förstatligad, som t ex i Österrike, inte är ledande vad gäller offentlig sysselsättning.

Dessa reproduktiva arbetare och tjänstemän dras inte direkt in i en omedelbar konflikt med kapitalet på samma sätt som proletariatet i klassisk mening. Å andra sidan dominerar de den nya klasskampsdimensionen inom välfärdskapitalismen. Det betyder att terrängen för sociala konflikter utvecklas utanför, men beroende av sammanhanget kapital-lönearbete. Det är terrängerna av sociala förhållanden, som till skillnad från patriarkaliskt familj jordbruk och handel, tenderar att åtminstone delvis dra undan underlaget för kapitalets masstöd.

Reproduktiva arbetares och tjänstemäns angelägenheter har inte direkt något att göra med kapitalackumuleringen, utan handlar mer om mänskliga relationer än om varor. Den offentliga reproduktiva sektorn utgör åtminstone bitvis en mycket viktig möjlighet för kvinnor att fly från patriarkal auktoritet och är i dag helt klart en bas för vänstern. Impressionistiska belägg från Benn-vänstern i Storbritannien, det holländska kommunistpartiet och de Gröna i Västtyskland pekar på att dessa politiska krafter i stort sett mobiliserar sina yngre militanter från den offentliga reproduktiva sektorn. En svensk valundersökning från 1979 visar i kalla siffror att sektorn ”vård, utbildning och kultur” utgör den huvudsakliga basen för de mest framgångsrika små kommunistpartierna. Inom denna sektor röstade 12% på VPK, vilket kan jämföras med valresultatet på 5.6% eller med att 5% av industriarbetarna röstade på VPK.⁵⁰

En del av denna vänstervridning bland folk i den reproduktiva sektorn kan tänkas sam-

⁴⁶ A Kjellberg. *Facklig organisering i tolv länder*, Arkiv, Lund 1983, ss 134ff. Se även Miele op. cit.

⁴⁷ Rose, op. cit., s 86.

⁴⁸ Idem., s 88.

⁴⁹ G Therborn: *Klasstrukturen i Sverige 1930-1980*, Zenit, Lund 1981, ss 30, 45, 64

⁵⁰ S Holmberg: *Svenska väljare*, Liber, Stockholm 1981, s 303.

manhånga med en generationseffekt. 1968 års generation kom i stort sett att arbeta inom den reproduktiva sektorn. I Sverige inrymmer denna sektor en fjärdedel av den ekonomiskt aktiva befolkningen. Men det tycks finnas en strukturell brist på sammanhang mellan å ena sidan kapitalackumulationens och varornas värld och å andra sidan den värld där man finner vanliga lärare, sjukvårdsarbetare, socialarbetare och daghemspersonal.

Vänsterpolitik under den avancerade kapitalismen

Avancerad kapitalism är en etikett som döljer stora variationer mellan stater med mycket olika politiska parametrar. Det finns en världsmakt och några andrarangsmakter, som i stort sett ägnar sig åt avgörande problem inom öst-västkonflikten och vilkas militära beslut bestämmer folkens öde. Andra är småfisk i det internationella maktspelet, antingen brickor i militära allianser eller en neutral periferi i de avancerade kapitalistiska länderna. De avancerade kapitalistiska ländernas ekonomiska sammansättning varierar också i stor utsträckning. Offentliga sociala utgifter uppgår till 10% i Japan, 14% i USA, 26% i det giscardska Frankrike och 31% i Sverige. Andelen offentliganställda sträcker sig från 37% i Sverige och 30% i Storbritannien till 6-7% i Japan. Industrisysselsättningen omfattade 43% av den ekonomiskt aktiva befolkningen i Västtyskland 1982, men enbart 28% i USA.⁵¹ Sysselsättningsgraden i procent av befolkningen mellan 15 och 64 år sträcker sig 1982 från 79% i Sverige till 46% i Spanien och 52% i Nederländerna. I Italien marginaliserar arbetsmarknaden en stor del av ungdomen under 24 år; förhållandet mellan ungdomsarbetslöshet och vuxenarbetslöshet var 7:1,⁵² att jämföra med ett OECD-genomsnitt på 2.6:1.⁵³

Allt detta, liksom många andra skillnader, färgar sannolikt diagnosen på den aktuella situationen och bör göra det, även om man bör akta sig för att extrapolera från enbart nationella erfarenheter.

Arbetarrörelsens politiska inflytande varierar enormt. Det finns många avancerade kapitalistiska länder med starka socialdemokratiska partier, varav några kommit till makten vid de senaste valen. I Italien finns ett stort kommunistiskt parti och det finns några få länder med betydande kommunistiska partier. Arbetarrörelsens politiska gren är mycket svag i Kanada och på Irland. I USA finns det ingen alls.

Det finns inget som pekar på att detta varierade politiska spektrum skulle förändras inom den närmaste framtiden. För de länder som haft en demokratisk historia sedan andra världskriget, har ganska lite förändrats sedan efterkrigsuppgörelsen 1947-48, även om det har skett en förstärkning av den moderata vänstern.

Socialismen står inte på dagordningen i något av dagens avancerade kapitalistiska länder, även om man måste konstatera att välfärdskapitalismen har inneburit restriktioner för kapitalets makt. 1968 års rörelser har haft sin främsta inverkan vad gäller uppkomsten av den latinska och grekiska socialdemokratien, utom i Italien där det i huvudsak varit PCI som dragit fördel av dem, om än i blygsam omfattning. Kvinnorörelsen har haft betydande effekter på den politiska diskursen och på reformlagstiftningen – mot diskriminering i arbetet, rätt till abort och skilsmässa – men i allmänhet har kvinnorörelsens politiska effekter förslösats. Vänstern befolkas fortfarande i huvudsak av män och de nya högerangreppen på välfärdsstaten försöker driva kvinnorna tillbaka till familjen. Miljöfrågorna var viktiga på 1970-talet, men hade en begränsad inverkan och försvann ur bilden i den nuvarande krisen. Miljöfrågornas mest direkta politiska effekter har varit nederlaget för socialdemokratien i Sverige 1976 och 1979 och den västtyska vänsterns blygsamma parlamentariska representation efter

⁵¹ OECD, *Employment Outlook* September 1983, Paris 1983, s 87.

⁵² G Therborn: "State, Gender, and the Rate of Unemployment", hitintills opublicerad uppsats, 1983, s 5. Data har hämtats från OECD och Eurostat.

⁵³ OECD 1983, op.cit., s 88.

decennier av misslyckanden.

Det har också förekommit några oväntat positiva drag i utvecklingen. De gamla religiösa rörelserna har kommit att spela en ny roll i freds rörelsen. Få hade väl förväntat sig att västtysk lutheranism liksom amerikansk och holländsk katolicism skulle opponera sig mot kapprustningen och att amerikansk katolicism skulle opponera sig mot USAs imperialistiska interventioner, t ex i Centralamerika. Kvinnorörelsen har också blivit en central del av den nya freds rörelsen.

Vänsterns politiska proklamationer borde kännetecknas av försiktighet och moderation mot bakgrund av alla förhoppningar som inte infriats, extrapoleringar som visat sig vara felaktiga och olika omständigheter som lett till missbedömningar. Men den vänster som söker basera sina strategiska och taktiska slutsatser på praktik och empiriska belägg bör inte drivas till tystnad genom det braskande i de yttre formernas växlingar. Tidigare erfarenheter ger oss några riktlinjer för en framtida vänsterpolitik.

En uppenbar lärdom borde vara att inte enbart politiska konjunkturer utan att också sociala tendenser måste uppmärksammas. En grundläggande frågeställning som bestämmer tolkningen av den samtida krisen och strategierna för framtiden är om välfärds kapitalismen utgör en historisk utvecklingsnivå hos den avancerade kapitalismen som är oåterkallelig eller om det rör sig blott om en tillfällig konjunktur, en den keynesianska kapitalismens sista suck. Alla tillgängliga belägg pekar i den förra riktningen. Vi har redan pekat på den offentliga sektorns tillväxt under Reagan och Thatcher. Vi har också diskuterat några starka sociologiska argument för att det är osannolikt att välfärdsstaten på några väsentliga punkter skulle kunna avvecklas med liberal-demokratiska medel. Thatcher-regeringens perspektiv på skatterna går ut på att man i värsta fall (eller bästa beroende på ur vilken synvinkel man ser det) fick en nivå på de offentliga utgifterna i Storbritannien 1990/91 som skulle vara ungefär densamma som under Callaghan 1977/78.⁵⁴

En vänster vänd mot framtiden måste dra lärdomar av sitt förflutna för att motstå nutidens modeväxlingar. Anti-välfärds ideologier, antifackliga ideologier och ideologier som är emot politiska partier måste bekämpas med all kraft, även om de uppträder i vänsterdräkt och lånar sina argument och fraser från frigörelsens språkbruk. Vilka avsikter dessa författare än har, nu såväl som i det förflutna, så är de röster som talar för reaktionens och högerens revanschism.

Inte heller är huvuduppgiften inom den närmaste och överskådliga framtiden att avskaffa kapitalismen genom att minska arbetstiden. Att arbeta för kapitalet är inte det värsta eländet bland allt elände. Tvärtom betraktar arbetslösa människor arbetslöshet som ett ont eller som en katastrof, även i ett land som Nederländerna med mycket generösa arbetslöshetsvillkor, där man får 80% av sin tidigare lön under det första året och 70% under de två följande åren av arbetslöshet.⁵⁵ Framtidens utmaning ligger i att se till så att meningsfulla insatser och skapande arbete kan få ett utlopp.

Arbetarrörelsens och vänsterns nödvändiga omprövningar ligger någon annanstans än där de förhärskande diskursernas fashionabla hopplöshet förlägger dem. Man kan klart urskilja två uppgifter. En gäller utvecklingen av ett socialistiskt perspektiv på kreativitet. Arbetarrörelsens och kvinnorörelsens tidigare framgångar rörde kollektiv trygghet och jämställdhet. Nuets uppgifter består inte i att tänka ut samhällen med negativ, låg eller ingen tillväxt alls, uppgifter som på ett förträffligt sätt har tagits över av den aktuella krisen, till glädje för ingen. Men det är inte längre klart att produktivkrafternas ytterligare framåtskridande kommer att få en mer samhällelig karaktär. När IBM uppställde som mål att slå ”de fem männen i garaget”,

⁵⁴ *Times* 7.10 1983, s 5.

⁵⁵ En nyligen gjord undersökning av arbetslösa i Holland uppvisar en sorglig bild av situationen, F Valkenburg & A ter Huurne, *Volkskrant* 15.12.1983, s If.

dvs Apple Personal Computers, försökte man avsiktligt upphäva sin karaktär av jätteföretag för att simulera en självstyrande smågruppsstruktur.⁵⁶ Makroekonomisk planering övertygar inte längre någon, och socialisternas nya uppgifter är att visa att de jättestora multinationella företagen och aktiespekulanterna inte endast är skadliga för fantasirik och skapande produktivitet, utan att också socialismen har något positivt att komma med i detta sammanhang.

Den andra huvuduppgiften består i att dra slutsatser från åtskillnaden mellan klassutveckling och politiska planer. Socialismen går inte framåt genom att man formulerar ett korrekt program och genom att man därefter samlar massorna kring det. Socialistiska framsteg i de avancerade kapitalistiska länderna förutsätter omedelbart två ting. För det första att man kan förstå, erkänna och gripa tag i de komplicerade sociala tendenser som har pekats på ovan, men som hitintills i stort sett har negligerats av vänstern. För det andra att lära sig att handskas med de politiska konjunkturerna genom att utveckla en formel för valframgångar, vilket betyder att man måste ha klart för sig att det inte är möjligt att reducera politiska konjukturer till enkla val av vilken typ av samhälle man skall ha i framtiden.

Vänstern har varit alltför fastlåst mellan proklamationer och fördömanden eller om man så vill, mellan illusioner och desillusioner. Vad tiden kräver är emellertid analys och skapande fantasi på grundval av analysen, □

⁵⁶ Se "How the PC Project Changed the Way IBM Thinks", *Business Week*, International Edition, 3.10 1983, ss 43ff.